




Ctirad Václav
Pospíšil

**Různé podoby české
trinitární teologie
a pneumatologie
1800–2010**



Různé podoby české trinitární teologie a pneumatologie 1800–2010

Ctirad Václav Pospíšil

Recenzoval:

Mgr. Pavel Černuška, Ph.D.

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz

Praha 2024

Redakce Jan Sušer

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Druhé vydání (v Karolinu první)

© Univerzita Karlova, 2024

© Ctirad Václav Pospíšil, 2024

ISBN 978-80-246-4083-9

ISBN 978-80-246-5549-9 (pdf)



Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

Předmluva k druhému vydání	14
1. Základní informace, týkající se druhého, upraveného a rozšířeného vydání této knihy	14
2. Trojice, vtělené Slovo a národ	18
Úvod	24
I. ČÁST: ČESKÁ TRINITÁRNÍ TEOLOGIE A PNEUMATOLOGIE V LETECH 1800–2010 A NĚKTERÁ DÍLA S TÍMTO TÉMATEM SOUVISEJÍCÍ (komentovaná bibliografická studie)	
Předznamenání I. části: Základní vymezení a uspořádání komentované bibliografické studie	36
1. Kritéria výběru položek v následujícím přehledu	37
2. Rozdělení jednotlivých položek do skupin, jejich řazení a další specifikace	40
3. Použité bibliografické přehledy a další odborná literatura	43
I.1 Původní tvorba českých reprezentantů katolické teologie	47
I.1.1 Převážně knižní tituly a další tvorba jejich autorů v českém jazyce	47
I.1.2 Cizojazyčné publikace českých katolických autorů	65
I.1.3 Publikace českých katolických autorů ve vybraných periodikách	69
I.1.3.1 Časopis katolického duchovenstva – ČKD	70
I.1.3.2 Na hlubinu – časopis pro pěstování a prohloubení duchovního života – NH	72
I.1.3.3 Duchovní pastýř – DP	75
I.1.3.4 Nový život – NŽ	76

I.1.3.5	<i>Studie – St</i>	77
I.1.3.6	<i>Časopis Via</i>	79
I.1.3.7	<i>Informace o církvi (1980–1990) – IC</i>	79
I.1.3.8	Teologické texty – TT	80
I.1.3.9	<i>Salve – časopis dominikánské rodiny – SLV</i>	82
I.1.3.10	Mezinárodní katolická revue <i>Communio</i> – CMKR	84
I.1.3.11	Teologický sborník – TS	87
I.1.3.12	<i>Amen – měsíčník pro vzdělávání ve víře – Am</i>	89
I.1.3.13	Sborník Katolické teologické fakulty	90
I.1.3.14	<i>Studia Theologica</i> – Teologický časopis CMTF UP v Olomouci – StTh	90
I.1.3.15	<i>Teologické studie</i> – vydává TF JČU v Českých Budějovicích	91
I.1.3.16	<i>Getsemany</i> – křesťanský měsíčník	92
I.1.4	Překlady dokumentů magisteria katolické církve, Mezinárodní teologické komise a Mezinárodní papežské mariánské akademie	93
I.2	Představitelé evangelické, pravoslavné a československé husitské teologie	98
I.2.1	Přínosy českých evangelických teologů	98
I.2.2	Přínosy českých a slovenských pravoslavných teologů a pravoslavná překladová literatura	102
I.2.3	Představitelé teologické školy ČČS – CČSH	106
I.3	Překlady textů týkajících se trinitologie a pneumatologie do českého jazyka	113
I.3.1	Překlady novodobých titulů, především knižních	114
I.3.2	Překlady a edice trinitologických textů z dějin křesťanské teologie, s nimiž se setkáváme v období 19. a 20. století	129
I.3.2.1	Některé spisy z antiky a patristiky	129
I.3.2.2	Edice a překlady spisů ze středověku a počátku novověku	131
I.4	Triadologické a ikonografické studie českých autorů	135
I.4.1	Triadologické studie	135
I.4.2	Studie zabývající se zobrazením Nejsvětější Trojice z hlediska dějin umění	136
I.5	Závěr první části	138

II. ČÁST: ANALÝZA SPISŮ, V NICHŽ SE ODRÁŽEJÍ PODOBY ČESKÉ KATOLICKÉ TROJIČNÍ TEOLOGIE A PNEUMATOLOGIE V OBDOBÍ VYMEZENÉM LETY 1800–1989

Předznamenání II. části: Metodologické svízele spjaté s hledáním tvárností české katolické trinitologie a pneumatologie 1800–1989	142
II.1 Trojiční teologie a pneumatologie Vincence Zahradníka (1790–1836)	149
II.1.1 Život a dílo	149
II.1.2 Trojiční teologie a pneumatologie v homiletických textech V. Zahradníka	159
II.1.2.1 Vincenc Zahradník, <i>Homiletické řeči na neděle a svátky celého roku</i>	159
II.1.2.2 Vincenc Zahradník, <i>Rozvrhové kázání na neděle a svátky celého roku 1–2</i>	159
II.1.2.3 Vincenc Zahradník, <i>Sedmecitma svátečních kázání</i>	161
II.1.3 Závěrečné hodnocení. Zahradník a Bolzano	168
II.2 Tajemství trojice v kazatelské tvorbě a rozbor příslušných kázání Františka Alexandra Rokose (1797–1852)	174
II.2.1 Život	175
II.2.2 Dílo a stručná analýza kázání věnovaných tajemství Trojice a Ducha svatého	175
II.2.3 Závěr	177
II.2.4 Příklady sbírek kázání z první poloviny 19. století a z prvních desetiletí druhé poloviny téhož věku	177
II.3 Trinitologie a pneumatologie Jana Valeriana Jirsíka (1798–1883)	186
II.3.1 Život a dílo	186
II.3.2 Celková struktura <i>Populární dogmatiky</i>	197
II.3.3 Trinitologie a pneumatologie v <i>Populární dogmatice</i>	199
II.3.3.1 Trinitární teologie ve 3. části <i>Populární dogmatiky</i>	199
II.3.4 Závěr	206
II.4 Tajemství Trojice v prezentaci Antonína Hejbala (1861)	208
II.4.1 Život a dílo	208
II.4.2 Trojiční tematika v <i>Katolické dogmatice</i>	209
II.4.3 Závěr	210
II.5 Překlad Tridentského katechismu z roku 1867 a přehled českých katechismů 19. a počátku 20. století (překlad z latinského jazyka – magisteriální dokument)	212
II.5.1 Základní informace o české edici katechismu	212

II.5.2	Trinitologie a pneumatologie v českém překladu Tridentského katechismu z roku 1866	214
II.5.3	Závěr	217
II.5.4	Katechismy a učebnice náboženství v 19. a na počátku 20. století	217
II.6	Josef Barták – Soustavná katolická dogmatika (1878)	227
II.6.1	Život a dílo	227
II.6.2	Analýza trinitologie v <i>Soustavné katolické dogmatice</i>	228
II.6.3	Závěr	229
II.7	Trinitární teologie v díle Václava Šimanka	230
II.7.1	Život a dílo	230
II.7.2	Práce prof. V. Šimanka o Nejsvětější Trojici v ČKD	231
II.7.2.1	V. Šimanko – Sergej Astašov	231
II.7.2.2	V. Šimanko, „Mnoho-li nám Písmo sv. Starého zákona o Nejsvětější Trojici jistého a určitého podává?“	
II.7.2.3	Polemika s prof. Masarykem, Trojice a platonismus	233
II.7.3	První česká novověká vědecká monografie věnovaná trinitologii – Trojice jako <i>mysterium ontologicum</i>	235
II.7.4	Závěr	240
II.8	Ukázka přítomnosti tajemství Trojice v katechetickém kazatelství konce 19. století, biskup Edvard Brynych	241
II.8.1	Život a dílo	241
II.8.2	Trojice a osoba Ducha svatého v <i>Soustavných katechetických kázáních I</i>	244
II.8.3	Závěr	246
II.9	Trinitární tematika v díle Antonína Podlahy	247
II.9.1	Život a dílo	247
II.9.2	Problematika autentičnosti „ <i>Comma Johanneum</i> “	250
II.9.3	Trinitární tematika ve <i>Výkladu katechismu</i>	251
II.9.4	Závěr	255
II.10	Alois Kudrnovský <i>De essentia Dei</i>, 1910	257
II.10.1	Život a dílo	257
II.10.2	<i>De essentia Dei</i> z roku 1910	258
II.10.3	Závěr	260
II.11	František Žák, S. J. (1862–1934) a jeho trojiční teologie	261
II.11.1	Dílo a život	261

II.11.2	Analýza trinitologie v díle, <i>O Bohu a jeho vlastnostech kázání</i>	270
II.11.2.1	Celková struktura díla	270
II.11.2.2	Rozbor pasáže věnované trinitologii	272
II.11.3	Trinitologie v <i>Soustavné katolické věrouce pro lid</i>	276
II.11.3.1	Výstavba díla	276
II.11.3.2	Kritická analýza pasáže: O Bohu jediném v Trojici	277
II.11.4	Závěr	282
II.12	Tajemství Trojice v učebnicích Josefa Kašpara	284
II.12.1	Život a dílo	284
II.12.2	Celková struktura učebnic J. Kašpara	285
II.12.3	O Bohu jediném v Trojici podle J. Kašpara	286
II.12.4	Závěr	287
II.13	Filosofická koncepce jediného Boha podle Františka Kordače	288
II.13.1	Život a dílo	288
II.13.2	Analýza hesla „Bůh“ v <i>Českém slovníku bohovědném</i>	290
II.13.3	Představení a vyhodnocení hesla „Ad extra – ad intra“	295
II.13.4	Závěr	296
II.14	Trinitární teologie v podání Vojtěcha Šandy	297
II.14.1	Život a dílo	297
II.14.2	Celkové uspořádání Šandovy dogmatiky	299
II.14.3	Analýza Šandovy trinitologie s přihlédnutím k pojednání <i>De Deo uno</i>	300
II.14.4	Závěr	308
II.15	Všeobecná spasitelská vůle boží a „filosofická“ trinitologie Josefa Pospíšila	309
II.15.1	Život a dílo	309
II.15.2	Analýza textu O spásné vůli božské	316
II.15.3	Tajemství Nejsvětější Trojice v monografii <i>O Bohu trojjediném podle osobnosti</i>	320
II.15.4	Závěr	330
II.16	Trinitární teologie a pneumatologie v díle doktora Richarda Špačka	332
II.16.1	Život a dílo	332
II.16.2	„Rozum a učení o nejsvětější Trojici“ – ČKD 1905	334
II.16.3	Trinitologie v <i>Katolické věrouce</i>	338
II.16.3.1	Celková výstavba <i>Katolické věrouky</i>	338
II.16.3.2	Tajemství Boha Otce, Syna a Ducha svatého podle druhé knihy Špačkovy <i>Katolické věrouky</i>	341

II.16.4 „Duch svatý“ in: A. Podlaha (ed.), <i>Český slovník bohovědný</i> , III,	350
II.16.5 Závěr	352
II.17 Trinitologie a spiritualita v díle Reginalda Maria Vincence Dacíka	354
II.17.1 Život a dílo	354
II.17.2 Přebývání Trojice v duši pokřtěného podle studie „Posvěcující milost“ (1934–1935)	356
II.17.3 Celková struktura Dacíkovy <i>Věrouky pro laiky</i>	359
II.17.4 Trinitologie a pneumatologie v Dacíkově <i>Věrouce pro laiky</i>	359
II.17.5 Trinitologie z roku 1970	365
II.17.6 Závěr	367
II.18 Trinitární inspirace v díle Silvestra Maria Braita	368
II.18.1 Život a dílo	368
II.18.2 Celková struktura <i>Podstaty křesťanství</i>	369
II.18.3 Analýza 4. a 5. kapitoly <i>Podstaty křesťanství</i>	370
II.18.4 Závěr	373
II.19 Trinitární teologie a pneumatologie v myšlenkovém odkazu Antonína Salajky	375
II.19.1 Život a dílo	375
II.19.2 Elaborát o problematice vycházení Ducha svatého z roku 1934	379
II.19.3 Trinitologie v díle „ <i>Ve světle víry</i> “ z roku 1948 (1945)	382
II.19.4 Trinitární teologie z roku 1963 (1951 – převážně latinsky psaná práce českého teologa)	384
II.19.5 Pneumatologie a eklesiologie	391
II.19.6 Závěr	393
II.20 Trojiční teologie v podání českého exilového teologa Vladimíra Boublíka	395
II.20.1 Život a dílo	395
II.20.2 Analýza Boublíkovy trojiční teologie	399
II.20.3 Závěr	408
II.21 Trinitologie v podání Dominika Pecky (původně samizdat)	409
II.21.1 Život a dílo	409
II.21.2 Celková struktura Peckovy dogmatické teologie	410
II.21.3 Tajemství Trojice v podání D. Pecky	411
II.21.4 Závěr	413
II.22 Ludwig Ott (překlad z němčiny)	414
II.22.1 Život a dílo	414

II.22.2	Celková struktura <i>Základního náčrtu katolické dogmatiky</i>	415
II.22.3	Trinitologie v české verzi <i>Základního náčrtu katolické dogmatiky</i>	417
II.22.4	Závěr	422
II.23 Pneumatologie a trinitologie v podání Vladimíra Bendy		
	(nevydaný strojopis)	423
II.23.1	Život a dílo	423
II.23.2	Celková struktura <i>Teologické systematiky</i>	424
II.23.3	Pojednání o jediném Bohu, pneumatologie a trinitologie	425
II.23.4	Závěr	428
II.24 Trinitární teologie v samizdatovém překladu velkého francouzského kursu „Úvod do teologie“		
		430
II.24.1	O autorech	430
II.24.2	Celková struktura díla a analýza příslušných kapitol	432
II.24.3	Závěr	436
II.25 Úvod do teologie, červená – modrá – bílá kniha		
	(překlad z němčiny, samizdat)	438
II.25.1	Základní informace o textu	438
II.25.2	Celková struktura kursu teologie	439
II.25.3	Stopy trinitologie a pneumatologie v „modré knize“ a analýza sešitu č. 6 z „bílé knihy“	440
II.25.4	Závěr	442
II.26 trinitární teologie a pneumatologie v Úvodu do křesťanství Josepha Ratzingera (překlad z němčiny)		
		444
II.26.1	Život a dílo	444
II.26.2	Celková struktura <i>Úvodu do křesťanství</i>	448
II.26.3	Trinitární tematika v první části <i>Úvodu do křesťanství</i> a náznak pneumatologie ve třetí části téhož díla	449
II.26.4	Závěr	459
II.27 Wincenty Granat (překlad z polštiny)		
		462
II.27.1	Život a dílo	462
II.27.2	Trinitologie v českém překladu Granatovy dogmatiky	464
II.27.2.1	Celková struktura Granatovy dogmatiky	464
II.27.2.2	Analýza kapitoly věnované trinitologii s přihlédnutím ke kapitole o jediném Bohu a o stvoření	465
II.27.2.3	Závěr	469
II.28 Světla a stíny trinitologie a pneumatologie Josefa Zvěřiny		
		471
II.28.1	Život a dílo	471
II.28.2	Celková struktura <i>Teologie Agapé</i>	475

II.28.3 Trinitologie J. Zvěřiny	477
II.28.3.1 Princip lásky a pojetí osoby	477
II.28.3.2 Vlastní pojednání o Trojjediném	482
II.28.3.3 Článek: „Pojetí Boha, pojem osoby a proměnnost Boha v nejnovější teologii“	489
II.28.4 Pneumatologie J. Zvěřiny	492
II.28.5 Závěr	497
II.29 Celkový závěr druhé části	499
Použité zkratky	506
Bibliografie	509
Summary	518
Rejstřík	520

*Věnováno s neskonalou vděčností těm,
o jejichž životě a díle tato kniha pojednává*

*„Nechci by Češové naši výše létali, než jim dáno jest létati, ale však literatura
naše by více zdárných plodů měla, kdyby Češové naši ku vtípným
a soudným hlavám svým více důvěrnosti měli, a nechtěli dále choditi
po berlích a ve vodítkách.“*

V. Zahradník list ze 4. 9. 1834 – Jos. Černému¹

¹ F. ČÁDA (ed.), Dopisy Zahradníkovy V. Pešinovi, J. Černému a M. Klácelovi z let 1831–1836, in: *Filozofické spisy Vincence Zahradníka*, III, Česká akademie císaře F. Josefa, Praha, 1915, s. 35.

Předmluva k druhému vydání

V prvním bodu této předmluvy k druhému, rozšířenému a upravenému vydání předkládané monografie se sluší uvést hlavní údaje týkající se důvodů edice a proměn textu.

Jelikož většina českých autorů, o jejichž dílech tato kniha pojednává, byla nejen teology, ale také nefalšovanými národovci, naskytá se otázka ohledně poměru křesťanské víry na jedné straně a vlastenectví na straně druhé, o čemž bude pohovořeno v druhém oddílu. Druhý oddíl této předmluvy navíc plně harmonuje s celkovým laděním předkládané knihy, v níž nejde pouze o shromáždění a vyhodnocení velkého množství historických a teologických údajů, nýbrž také o ustavičné směřování, ba vzpínání se k tajemství živého Boha Otce, Syna a Ducha svatého jako zřídla naší existence, důstojnosti i odpovědné svobody.

1. Základní informace, týkající se druhého, upraveného a rozšířeného vydání této knihy

Předkládaná kniha úzce souvisí s jinou, již vícekrát editovanou monografií: CTIRAD VÁCLAV POSPÍŠIL, *Jako v nebi, tak i na zemi. Náčrt trinitární teologie*, 3. vyd., Krystal OP – Karmelitánské nakladatelství, Praha, 2017. Pokud jde o dějiny české i světové katolické teologie, vykazuje nynější text širší tematickou spřízněnost rovněž s monografiemi z oblasti spíše fundamentální teologie: CTIRAD VÁCLAV POSPÍŠIL, *Žápolení o pravdu, naději a lidskou důstojnost: Česká katolická teologie 1850–1950 a výzvy*

přírodních věd v širším světovém kontextu, Karolinum, Praha, 2017;² CTIRAD VÁCLAV POSPÍŠIL, *Průkopníci a jejich odpůrci. Světová katolická teologie 1871–1910 a evoluční vznik-stvoření člověka*, Karolinum, Praha, 2018.

Studovat jakoukoli teologickou tematiku by mělo být určitě spjato se znalostí nejen zahraniční tvorby, ale také té domácí, na niž se bohužel zpravidla zapomíná. Každopádně platí, že již v roce prvního uveřejnění nyní opětně předkládané knihy se jednalo o počín průkopnický, který neměl a nemá v české teologické literatuře obdobu. Některé spisy, jako například Václava Šimanka, tehdy neznali ani velmi renomovaní čeští autoři.

Monografie věnovaná především myšlenkovým strukturám trinitární teologie a do jisté míry také pneumatologie ve spisech českých autorů od obrozeneckých dob po rok 1989, z hlediska komentované bibliografie do roku 2010, vznikala v letech 2009–2011 jako součást grantového projektu pod velkým časovým tlakem. S jazykovou korekturou mi kvůli značnému vytížení zběžně pomohli dva kolegové, jejichž jména jsou uvedena v tehdy vzniklém úvodu, který následuje po této předmluvě. Nakladatel bohužel grafické stránce nevěnoval mnoho péče. Dal mi k dispozici snad jen jednu noc na pročetí celého díla v jeho definitivní podobě. Nejenom z těchto důvodů jsem si dlouhá léta přál dotčnou monografii po všech stránkách přivést na vyšší úroveň. Dále bych si dovolil podotknout, že úroveň digitalizace potřebných zdrojů byla před dvanácti lety, kdy dílo vznikalo, na nesrovnatelně nižší úrovni, než je tomu dnes. Proto jsem se obrátil na nakladatelství Karolinum, které mi v dané věci ochotně vyšlo vstříc a umožnilo mi druhé vydání. Vzhledem ke dvěma výše zmíněným knihám z oboru dějin teologie to navíc vyznívá jako velmi logický počín.

Dovolím si podotknout, že chronologická komentovaná bibliografie od obrození do roku 2010 byla doplněna, ale nikoli rozšířena o léta 2010–2022, protože se to nejevilo jako potřebné. Posledních dvanáct let je žhavou současností, a proto není nutné příslušné publikace mapovat a připomínat. Tento úkol přenechávám těm, kdo budou v mé práci jednou pokračovat.

2 Konstatování, že dobová česká apologetika byla na výrazně vyšší úrovni nežli dobová česká systematická teologie, k němuž jsem ve výše uvedené práci dospěl, do jisté míry potvrzuje následující hodnocení T. W. Pavlíčka: „Za výjimečně rozvinutou lze v Praze označit fundamentální teologii, která se na popud biskupské konference oddělila v roce 1855 od dogmatiky. Arcibiskup Schwarzenberg na novou stolicí doporučil Güntheriana Jana Nepomuka Ehrlicha... a pověřil ho rovněž přednáškami z náboženské vědy na filosofické fakultě.“ T. W. PAVLÍČEK, *Výchova kněží v Čechách a jejich role v náboženské kultuře (1849–1914)*, Academia, Praha, 2017, s. 148.

V prvním vydání jsem používal odlišnou techniku bibliografických odkazů, nežli je ta dnes standardní. Po dohodě s editorem bylo ponecháno původní pořadí údajů ohledně nakladatele a místa vydání. V předchozí verzi knihy bylo u jmen autorů celé příjmení a pouze iniciála křestního jména. Vzhledem k obrovskému množství takových údajů jsme dospěli ke shodě, že při první citaci bude uvedeno celé křestní jméno, v dalších odkazech zůstane pouze iniciála, aby se délka textu zbytečně nenavýšovala. V některých případech se jevílo vhodné opětně připomenout křestní jméno dotyčného autora. Vzhledem k těmto specifikům předkládané monografie si dovoluji čtenáři předem poděkovat za pochopení. Dlužno poznamenat, že ne u všech zejména starších titulů se podařilo dohledat kompletní údaje. Je však lepší na knihu či studii upozornit, byť v nekompletním bibliografickém odkazu, než ji ponechat bez povšimnutí.

Chtěl bych při této příležitosti poděkovat kolegovi Pavlu Černuškovi za naprosto nezištnou pomoc s jazykovou korekturou textu. Dále kolegyni Veronice Řehákové, která mne upozornila na určité drobné nepřesnosti bibliografického a historického rázu a navíc v souvislosti s vlastním výzkumem narazila na dvě velmi důležitá obohacení tohoto bibliografického přehledu. Zapracoval jsem do textu také nemálo novějších historicko-teologických a historicko-filosofických prací, které vznikly po roce 2011.

Na tomto místě bych se chtěl vyjádřit především k rozsáhlé monografii: TOMÁŠ W. PAVLÍČEK, *Výchova kněží v Čechách a jejich role v náboženské kultuře (1849–1914)*, Academia, Praha, 2017, která přináší celou řadu nesmírně zajímavých poznatků o životě duchovních, alumnů fakult a seminářů a také některých profesorů.³ Teologické stránce výchovy ke kněžství se však kolega Pavlíček věnuje pouze okrajově na rovině zevšeobecnujících charakteristik. Naskýtá se až dětsky prostá otázka: Bylo by možno napsat knihu o vzdělávání lékařů na našich fakultách bez zřetele ke konkrétním předmětům a jejich náplni? V právě uvedeném případě by to patrně nikoho ani nenapadlo, v případě církve redukované na společenský a kulturní jev to zase téměř nikomu nevádí. Jestliže v Pavlíčkově knize nejsou zmíněny osobnosti jako Vincenc Zahradník, jehož život ovšem spadá do první poloviny předminulého století, nebo autor první české monografie věnované trinitologii Václav Šimanko, jestliže se sice setkáme s řadou výskytů jména Jana Valeriána Jirsíka, ale čtenář se

3 Naproti tomu kolektivní monografie: L. FASORA – M. KUŇŠTÁT – T. W. PAVLÍČEK A KOL., *Papežství a fenomén ultramontanismu v českých zemích*, Academia, Praha, 2018, s tématem nyní předkládané monografie o dějinách české trojiční teologie v zásadě nesouvisí.

nedozví o tak významném spisu, jako je jeho *Populární dogmatika*, pak z toho vyplývá, že nyní předkládaná monografie věnovaná dějinám české trojiční teologie se dotýká výchovy kněží právě z teologického hlediska, díky čemuž se pohled na danou problematiku stává kompletnější, a to nejen v období let 1848–1914. Hovořit o výchově kněží bez zřetele k přednášené teologii svědčí nejenom o odsouvání teologie, ba dokonce o jejím vytěšňování z povědomí odborné veřejnosti a možná i katolické církve samotné. Církev ignorující teologii se ovšem nakonec stane v pravém slova smyslu prazvláštním uskupením lidí bez reflexe nad nejhlubší vrstvou vlastní identity, se všemi smutnými, ba tragickými důsledky, jež z toho nakonec nemohou nevzejít. Limitace dějin církve pouze na její lidskou stránku nerespektuje vpravdě „boholidský“ mysteriózní ráz Božího lidu. I nevěřící odborník by měl tuto skutečnost brát velmi vážně jako něco, co je bytostně zakódováno přinejmenším v myslích věřících a duchovních. Naproti tomu opravdové církevní dějiny jsou nejen historiografií, nýbrž také teologickou disciplínou. Jak vidno, stojíme před zásadním problémem metodologického rázu, který má zároveň dalekosáhlé praktické důsledky v oblasti vnímání církve, v oblasti jejího sebevědomí, v oblasti spirituality věřících.

Povinností je zmínit ještě vzácnou práci: VOJTĚCH NOVOTNÝ – MARTIN VAŇÁČ – MIROSLAV KUNŠTÁT, *Biografický slovník katolických teologických fakult v Praze 1891–1990*, Karolinum, Praha, 2013. Detailnější zapracování zmíněné práce do mé monografie však nebylo nutné jednak proto, že životopisné údaje na základě tohoto slovníku nebylo třeba korigovat ani rozšiřovat, jednak proto, že naprostá většina autorů, jejichž díly se v této knize zabývám, nepatřila k české teologické fakultě v Praze.

Monografie o dějinách myšlenkových struktur projevujících se v české trojiční teologii zaujme patrně jen odborníky, což však určitě neříká nic o potřebnosti takové publikace. Jsem si stále vědom, že mé snažení si nemůže činit nárok na absolutní kompletnost. Je však daleko snazší doplňovat rozsáhlý soubor informací a interpretací než začínat s objevováním a vyhodnocováním příslušného materiálu tak říkajíc od nuly. Doufejme, že dílo mnohým otevře oči, protože přehled toho, co bylo na poli trojiční teologie u nás od obrození vykonáno, jasně říká, že opomíjet domácí teologickou produkci by rozhodně nebylo moudré ani spravedlivé. Česká katolická teologie snad už konečně nabude oprávněného sebevědomí a mé kolegy prostoupí duch radosti nad příslušností k této nikoli malé a už vůbec ne bezvýznamné tvůrčí a myšlenkové tradici. Pro mne osobně bylo nesmírně povzbudivé, že díky tolika kolegům minulých

staletí nejsem se svým snažením zdaleka osamocen, byť v současnosti jsem mnohdy musel procházet temnotami úplně opačných prožitků.

S nadějí, že mé snažení přispěje k větší znalosti české teologické tvorby, k navazování na myšlenkové poselství našich předchůdců a k citování jejich děl v novějších českých odborných monografiích a studiích, konečně nikoli v poslední řadě také k hlubšímu pronikání do tajemství Trojjediného Boha stvořitele, spasitele a dovršitele předkládám své snažení kolegům, kolegyním i všem zapáleným zájemcům.

2. Trojice, vtělené Slovo a národ

Hovoříme-li o vlastenectví, patriotismu, či spíše národovectví, pak je nutné předběžně ujasnit rozdíl mezi tzv. **velkým vlastenectvím-národovectvím⁴**, na jedné straně a **malým vlastenectvím-národovectvím na straně druhé**.

Úcta k vlastnímu národu, jeho dějinnému příběhu, jazyku, kultuře je nevyhnutelnou součástí osobní sebeúcty. Nu a sebeúcta je neoddiskutovatelným předpokladem nefalšované úcty k jiným osobám i národům. Kdo nemá správnou lásku – úctu k sobě, nemůže ji promítat do svého vztahu k druhým. Kdo si neváží vlastní kultury, vlastních dějin, vlastního jazyka, jenom stěží bude s to projevovat úctu k jiným kulturám, jazykům a národním příběhům. **Velké vlastenectví je tudíž hodnotou nejen podřízenou univerzalizmu a lidskosti, nýbrž zároveň neopomenutelnou součástí právě lidskosti a skutečného univerzalizmu – katolicismu.**

Malé vlastenectví-národovectví je rafinované a nevyhnutelné falešné zbožštění vlastního etnika, což s sebou nese pohrdání těmi ostatními, absolutizaci vlastní kultury, potírání jiných kultur, což je charakteristika tzv. etnocentrismu, jehož zastánci si namlouvají: My jsme ti kulturní, zatímco ti jiní jsou méněcenní barbari, gójové. To vše v posledním důsledku vede k nenávisti, leckdy také k násilí ve jménu zmíněné modly. Právě popsané malé vlastenectví může nabývat podob vyhraněného nacionalismu, který je vlastním bratrem rasismu.

Dlužno podotknout, že s kvalitou našeho národovectví souvisí také kvalita naší církevní příslušnosti. **Mohli bychom tudíž hovořit také o velkém katolictví, evangelictví, husitství, pravoslaví na jedné straně**

4 Srov. J. PATOČKA, *Co jsou Češi?*, Panorama, Praha, 1992, s. 68nn.; P. HOŠEK, *Je to náš příběh*, CDK, Brno, s. 68–72.

a o malém katolictví, evangelictví, husitství, pravoslaví atd. Obecně by pro nás věřící mělo platit: **Na prvním místě jsem člověk, pak příslušník nějakého národa a křesťan, následně katolík, evangelík, husita, pravoslavný atd.** Zaměnění pořadí právě nastíněné škály vrstev identity vede evidentně nejenom k pokřivenostem, které mohou být bez nadsázky děsivé a které také zastávané přesvědčení znevěrohodňují, ale rovněž ke zpronevěření se následování Ježíše Krista, jak bude záhy prokázáno.

Člověk Ježíš jako syn svého národa a vyznavač Boha Abrahamova nemohl nebýt vlastenec-národovec! Judaismus jako národní náboženství byl totiž svorníkem národní identity a v jistém slova smyslu také sakralizovaným židovským národovectvím. Použijeme-li výše zmíněnou terminologii malého a velkého vlastenectví, pak Muž z Nazareta v průběhu svého pozemského putování evidentně narážel na malé židovství a zároveň stále zřetelněji kráčel cestou onoho velkého židovství.

V evangeliích velmi snadno najdeme projevy Mistroy hořce zakoušené lásky k vlastnímu národu (srov. např. Mt 23,37nn.). Určitě bychom neměli zapomínat, že radostná zvěst byla adresována primárně, na počátku Ježíšova veřejného působení dokonce výlučně vyvolenému národu (srov. např. Mt 10,5nn.), tedy že Ježíš přišel přednostně jako ten, v kom se naplňují dávná zaslíbení daná Abrahamovu potomstvu, jak již bylo konstatováno výše. Je rovněž notoricky známo, že Mistr projevoval velkou politickou odpovědnost za vlastní národ, když zastával nestranickost, neboť nebyl ani saducej, ani farizej, ani zélóta, ani kumránec, a když se neprohlásil za Mesiáš, neboť na základě dobových představ by to znamenalo válku proti Římanům a následně strašné utrpení jeho lidu.

Univerzalistická dimenze jeho mesiášství vycházela na světlo postupně jako součást jeho věrnosti vlastnímu lidu, a to i na základě odmítání radostné zvěsti ze strany těch, které lze hodnotit jako nositele malého židovství. Ona univerzalistická dimenze tedy vyvěrala na povrch coby integrální složka Mistrova velkého židovství. Z toho vyplývá zásadní ponaučení: **Univerzalismus, globalismus, láska k lidstvu, které by nevyrostaly z lásky ke konkrétním lidem kolem nás a z úcty k vlastní národní identitě, jsou klamnou zástěrkou rafinovaných ideologií.**⁵

5 Univerzální láska odtržena od oné konkrétní a meziosobní je příznačná pro nelidské totalitní ideologie: Komunisté „milují“ dělnickou třídu a lid, obyčejný konkrétní člověk je jim však naprosto lhostejný. Hitler uctíval a velebil německý národ, utrpení a smrt milionů jeho vojáků mu rozhodně nerozdíraly srdce. Tento nešvar se ale projevuje také v katolické církvi. Jeden řeholní představený autora této monografie v době totality také neustále hovořil o univerzální lásce, žít se s ním ale nedalo, protože spolubratry vnímal v zásadě pouze jako prostředek

Uvedené indikace nabyly na zřetelnosti až po Velikonocích a Letnicích. V dané souvislosti určitě není pouhou nahodilostí, že předání radostné zvěsti etnokřesťanům bylo v novozákonní době vnímáno jako shromáždění rozptýlených synů a dcer Izraele (srov. Jk 1,1). Autor čtvrtého evangelia nám dává najevo, že **Ježíš se vlastně stal obětí přednostně za vlastní národ vedený těmi, které bychom v souvislosti s naším nynějším zájmem mohli definovat jako židovské integralisty, jako nositele malého židovství.**⁶

Jeden z nich, Kaifáš, velekněz toho roku, jim řekl: „Vy ničemu nerozumíte, nechápete, že je **pro vás lépe, aby jeden člověk zemřel za lid, než aby zahynul celý národ.**“ To však neřekl sám ze sebe, ale jako velekněz toho roku vyřkl proroctví, že **Ježíš má zemřít za národ, a nejenom za národ, ale také proto, aby rozptýlené děti Boží shromáždil v jedno** (J 11,49nn).

Právě připomenutá slova evangelisty mistrovsky shrnují drama spásy z hlediska lásky k vlastnímu národu a zároveň ke všem ostatním. Ježíš opravdu zemřel přednostně za svůj lid a teprve následně také za nás ostatní. **Jeho vlastenectví je nefalšované velké židovství, protože není absolutizovanou hodnotou, falešným božstvem, je totiž důsledně zasazeno do rámce Stvořitelovy lásky ke všem lidem** (srov. např. Mt 5, 43–48), do jeho touhy po spáse všech cestou poznání pravdy (srov. 1Tm 2,3n).

S tímto christologickým ukotvením legitimního vlastenectví úzce souvisí trinitární základ posvěcující národ jako duchovní hodnotu nejen pozemského a dějinného řádu.

Základní úvaha o trojiční teologii národa vychází z toho, že vyvolený národ stál a stojí na vztahu Hospodina k němu a na vlastní odpovědi Hospodinu. Uvedená mezosobní vztahovost Boha „navenek“ je nemyslitelná bez mezosobové vztahovosti v božství samotném, protože hypotetický striktně nevztahový, jednoosobový Bůh by tím pádem od světa dostával něco, čím by sám v sobě nebyl, a proto by na světě závisel,

naplnění svých projektů. A jak je to se vztahem našich biskupů ke kněžím a diakonům svěceným do jejich péče?

6 Když už jsme u těch národních a jiných identit, tak Ježíš byl Asiat, skoro-Afričan, ale rozhodně ne Evropan. Nu a fyzicky ho na kříž přibili nikoli Židé, nýbrž Evropané, Římané, pod jejichž vládou tehdy jeho země byla. Na své evropanství jsme hrdí, dávejme si však pozor, abychom byli skutečně velkými Evropany, a nikoli jen „Evropánky“.

nemohl by tudíž být vůči němu opravdu svobodný, transcendentní, a tak by také nemohl být posledním prazákladem povolání ke svobodě každého z nás.⁷ Uvedené trojiční zřídlo svobody křesťana nádherně popisuje Pavel (srov. Ga 4,4–7). Mělo by být zřejmé, že reciproční vztahy smlouvy mezi Hospodinem a jeho vyvoleným národem představují na základě plnosti zjevení v Novém zákoně stvořené analogáty věčného otcovství a synovství, na němž má vyvolený národ prioritní účast díky Božímu obdarování, tedy díky Osobě-Daru, díky Duchu svatému.

Ačkoli je velmi riskantní a vždy více či méně nepřesné projektovat naše kategorie do oněch biblických, nezdá se být zcela zavrženíhodné vnímat určitou analogii mezi „lidem“ a velkým národovectvím, velkým katolicismem, velkým evangelictvím. Rozhodně nechceme popírat definice národa v jistém smyslu „zdola“, teolog ale zároveň odmítá opomíjení jeho povýšení do kategorie lidu, velkého národa na základě vyvolení a účasti na neodvolatelné smlouvě s Otcem skrze Syna v síle Ducha.

Uvědomme si, že vyvolený národ je jakožto prvorozený Boží syn v jistém smyslu slova stvořen, zrozen Bohem Otcem, jak čteme v knize Exodus 4,22.⁸ Izrael je v tomto ohledu skutečně nezastupitelný, protože je prvorozeným mezi všemi národy, které následně vzešly z účasti na uvedeném tajemství. Prolnutí národa jako lidu s výrazem „prvorozený“ poukazuje na Jednorozeného a zároveň Prvorozeného věčného Božího Syna. Ježíš je tudíž korporativní postavou reprezentující nejprve vlastní lid, národ, a následně lidstvo. Tohle si pochopitelně starozákonní svatopisec nemohl uvědomovat. Nynější interpretace je vlastně novočtením ve světle novozákonního zjevení. Není to ale s prorockým Božím slovem často tak, že lidský mluvčí živého Boha toho vyjádří mnohem víc, než je sám v daném okamžiku s to pochopit? Onen přesah Božího slova nad slovem lidským v Písmu pak vyjde najevo spolu s dalším průběhem velkolepého příběhu dějin spásy. Izraelovo prvorozenectví coby lidu-národa je tedy od počátku zaměřeno k velkému židovství Muže z Nazareta a svým způsobem zprostředkovaně také k našemu vykročení, vyjití, exodu z malého k opravdu velkému češství, křesťanství, katolictví, evangelictví...

Díky Božímu Synu a divukrásně velkodušnému rozhodnutí mateřské jeruzalémské vskutku stoprocentně židokřesťanské církve z prvních

7 Srov. C. V. POSPÍŠIL, *Jako v nebi, tak i na zemi...*, s. 21–46.

8 „Potom faraónovi řekneš: Toto praví Hospodin: Izrael je můj prvorozený syn.“

desetiletí po Velikonocích,⁹ se účast na téže smlouvě, nyní naplno zjevené a také realizované díky dokonalé odpovědi člověka Ježíše nebeskému Otci, přenáší rovněž na věřící z jiných etnických skupin, z nichž posléze v dějinách vznikly dnešní evropské a mnohé mimoevropské národy. **Dalo by se říci, že i ony byly stvořeny, zrozeny Bohem Otcem na základě téže smlouvy obnovené a dovršené v Ježíši Kristu, a tak se staly v jistém ohledu národy druhorozenými po příkladu Izraele.** Nyní by mělo být zřejmé, že přítomnost judaismu v českých dějinách určitě nepředstavuje něco nadbytečného nebo druhotného či vyloženě cizího vzhledem k otázce našeho společného národního příběhu, našeho usilování o velké češství.

Je nepopíratelné, že všechny v současné době existující evropské národy se zrodily až v době, kdy se jim díky křesťanské víře dostalo účasti na nevýslovném tajemství otcovsko-synovské smlouvy s Hospodínem v síle Ducha. A právě tyto národy, tak často spolu s nezastupitelně geniálními přínosy synů prvorozeného národa, pak jistě nikoli náhodou rozvinuly kulturu, která neměla a nemá obdobu a která udala zásadně nový směr dějinám celého světa a lidstva. Evropa je skutečně zázrakem, nad nímž člověku obdařenému moudrostí nikdy nepřestává přecházet zrak.

Je-li tomu teologicky tak, jak bylo právě nastíněno, pak čeští křesťané jako vyznavači Boha Otce, Syna a Ducha svatého mají odpovědnost nejenom za svou vlastní spásu, ale také za pokračování velkého příběhu našeho národa. **Nebudou-li mezi Čechy ti, kdo v něm vzdávají díky Otci skrze Syna v síle Ducha, vyvstává otázka, zda náhodou náš společný příběh neskončí, zda se nevytratí českost, protože se prostě staneme globalizovanými jedinci bez své bývalé národní identity.**

Vtělené Slovo se nám nyní jeví nejenom jako Spasitel jednotlivců, ale také jako prazáklad naší národní identity, která může být kolektivní účastí na věčném Logu, a proto také hodnotou s přesahem do eschatologické plnosti Božího království. Naše křesťanskost a příslušnost k jednotlivým církvím určitě není v napětí s naším velkým češtvím, ale přesně naopak

9 Oddělení prvotní církve od dobového judaismu v prvních desetiletích po Velikonocích a následně otevření daného společenství osobám nežidovského původu byl velmi komplexní proces, v němž hrály roli jak prvky lidské, například větší otevřenost diasporních židokřesťanů okolním světu, tak prvky nadpřirozené, což prvotní křesťané vnímali jako působení Kristova Ducha. Srov. A. GRAMMATICA, *Mesiánští židé a Mesiáš v kontextu současné židovské rozpravy o Ježíši z Nazareta*, Univerzita Palackého, Olomouc, 2014, s. 89–138. Prvotní církve po Velikonocích a Letnicích jako by opětně prožívala dynamiku tajemství velkého židovství svého Mistra a Pána.

představuje jeho nadpřirozenou a integrální součást. Náš Pán je opravdu veliký a nic lidského, pochopitelně kromě hříchu, mu není cizí. Stejně jako On sám miloval svůj národ, žehná i naší lásce k našemu národu, kterou také mnozí autoři, o nichž tato kniha pojednává, nosili ustavičně ve svém srdci.

Ctirad Václav Pospíšil

Praha-Krč

24. 12. 2022

Úvod

Důvodů, které mne vedly k bádání v oblasti dějin české trojiční teologie a v souvislosti s ní také pneumatologie, je povícero. Obě tematiky je nutno podávat současně proto, že zejména před II. vatikánským koncilem nebyly oddělovány, a tak tajemství třetí osoby Trojice spadalo primárně do trinitologie a druhotně někdy také do pojednání o milosti nebo do teologické antropologie.

V první řadě je zřejmé, že po dlouhém období, v němž se česká katolická teologie snažila vyrovnat přednostně s dobovým světovým kontextem, se na pořadu dne objevuje naléhavý úkol hledání vlastních kořenů a s nimi spojené identity.¹⁰ Uvážíme-li, že metodické intelektuální uchopení tajemství víry a jeho inkulturace na určitém místě v konkrétní

10 Bylo by rozhodně nespravedlivé neuvést v daném kontextu řadu studií, v nichž se projevuje zájem o dějiny české teologie. Následující přehled určitě není kompletní a připomínají se v něm spíše ty studie, s nimiž se čtenář v následujícím průběhu této monografie setká. Srov. např. F. VYMĚTAL (ed.), *Život a dílo Dr. Antonína Cyrila Stojana*, ČKCH, Praha, 1988; J. KADLEC, *Jan Valerian Jirsík, biskup českobudějovický*, Sdružení sv. Jana Neumanna, České Budějovice, 1993; J. POLÁKOVÁ (ed.), *Teolog Oto Mádr*, ČKA, Praha, 1997; L. KARFÍKOVÁ – A. KRÍŠTAN – J. KUŘE (ed.), *Život se tvoří z přítomné chvíle – Česká katolická teologie po druhé světové válce*, CDK, Brno, 1998; V. VENTURA, Jan Evangelista Urban – učitel duchovního života, s. 7–29; O. I. ŠTAMPACH, Silvestr Maria Braito, s. 30–35; J. HANUŠ, Dominik Pecka. Tvář člověka, s. 36–44; J. DOUREK, Adolf Kajpr S. J. (1902–1959), s. 45–48; J. P. ONDOK, Antonín Mandl – kněz a teolog, s. 49–53; J. VRBENSKÝ, Antonín Mandl – teolog českého ekumenismu, s. 54–58; J. RYBÁŘ, Poznámky k teologii Antonína Mandla, s. 59–62; R. JÁCHYM, Jan Baptista Bárta, s. 63–66; F. KUNTEKA, Josef Bradáč (1920–1986), s. 67–80; F. MIKEŠ, Biskup Felix Maria Davídek, s. 81–102; V. KONZAL, Hrst vzpomínek na Miloslava Mášu, s. 103–111; J. DOLISTA, Charakteristika teologie Josefa Zvěřiny, s. 112–115. Významné jsou i knihy osobních vzpomínek: srov. např. J. M. LOCHMAN, *Oč mi v životě šlo*, Kalich, Praha, 2000; J. HELLER, *Podvečerní děkování. Vzpomínky, texty, rozhovory*, Vyšehrad, Praha, 2005.

epoše dějin představuje velmi důležitou složku důstojné existence církevního společenství, pak identita české teologie v dějinách nevyhnutelně bytostně souvisí s vědomým uchopováním totožnosti místní církve v Čechách a na Moravě.¹¹ Nejsme totiž pouze katolíci „obecní“, nýbrž

TT 9 (1998) 6 – Tisíc let české teologie; TT 14 (2003) 2 – V boji o přežití (číslo obsahuje řadu studií a svědectví o době totality); V. NOVOTNÝ, Česká teologie umírající církve 70. let 20. století, TT 15 (2004) 1, s. 7–13; V. NOVOTNÝ, Česká teologie 2. pol. 20. století a péče o místní církev, TT 15 (2004) 5, s. 201n.; V. NOVOTNÝ, Christologická založení teologie umírající církve, TT 16 (2005) 3, s. 93nn.; E. NOVOTNÁ, František Verner, TT 16 (2005) 4, s. 162nn.; P. MAREK, *Archiepiskup pražský prof. dr. František Kordač. Nástín života a díla apogety, pedagoga a politika*, Katedra politiky a evropských studií – Nakladatelství Moneta – FM, Olomouc, 2005. M. VAŇÁČ, Výuka jednotlivých oborů na Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy v letech 1891–1939, in: P. KUBÍN (ed.), *Sborník Katolické teologické fakulty*, III, Karolinum, Praha, 2000, s. 122–167; M. VAŇÁČ, Problémy s umístěním Katolické teologické fakulty, P. KUBÍN – M. MIKULICOVÁ – D. SVOBODA (ed.), *Sborník Katolické teologické fakulty*, VII, Univerzita Karlova, Praha, 2005, s. 376–392.

V. VENTURA, *Jan Evangelista Urban – život a dílo: sonda do dějin české teologie a spirituality*, CDK, Brno, 2001. První kritický životopis Vladimíra Boublíka, výrazně doplněný přehled jeho bibliografie a také analýzu základních teologických motivů v jeho díle obsahuje editovaná disertační práce: J. ŽŮREK, *Prolegomena k četbě Vladimíra Boublíka a analýza stěžejních témat jeho myšlenkového odkazu*, Krystal, Praha, 2007. Analýzou myšlenkového odkazu J. Zvěřiny se zabývá: C. A. MIZIA, *Význam agapé pro pronásledovanou církev podle Josefa Zvěřiny*, Slezská univerzita v Opavě – Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, Opava – Karviná, 2007.

Je třeba připomenout také celou řadu sborníků zabývajících se českým modernismem: Z. KUČERA – J. B. LÁŠEK (ed.), *Modernismus – historie nebo výzva. Studie ke genezi českého katolického modernismu*, L. Marek, Brno, 2002; Z. KUČERA – J. KOŘALKA – J. B. LÁŠEK (ed.), *Živý odkaz modernismu. Sborník příspěvků z mezinárodní konference pořádané HTF UK v Praze v pražském Karolinu dne 29. 11. 2002*, L. Marek, Brno, 2003; Z. KUČERA, – J. B. LÁŠEK (ed.), *Docete omnes gentes. Sborník příspěvků z mezinárodní konference pořádané HTF UK v Praze v pražském Karolinu 2.–3. 10. 2003*, L. Marek, Brno, 2004.

Kromě toho připomínáme zajímavou studii o jednom z dnes plně rehabilitovaných představitelů modernismu v Německu, jehož myšlení silně ovlivňovalo řadu českých teologů na přelomu devatenáctého a dvacátého století: J. VOGEL, *Herman Schell – apogeta a dogmatik*, L. Marek, Brno, 2001. Kaménkem v postupně se rodící mozaice nejbližšího kontextu dějin české teologie je rovněž kniha: K. VEVRKOVÁ, *Dílo Antona Krombholze a jeho význam pro reformní teologické myšlení v Čechách*, L. Marek, Brno, 2004. Do oblasti dějin české evangelické teologie určitým způsobem patří dílo: J. S. TROJAN, *Ježíšův příběh – výzva pro nás*, Oikúmené, Praha, 2005 – v tomto díle autor podrobuje kritické analýze díla evangelických teologů pojednávající o soteriologii a o tajemství Kristova kříže.

Z historického hlediska je povinností zmínit některé práce profesora Pavla Marka. Srov. P. MAREK, *Apogeti nebo kacíři*, Rosice, 1999; P. MAREK, *České schisma: příspěvek k dějinám reformního hnutí katolického duchovenstva v letech 1917–1924*, Rosice, 2000; P. MAREK, *Český katolicismus 1890–1924*, Rosice, 2003; J. HANUŠ, *Tradice českého katolicismu ve 20. století*, CDK, Brno, 2005. P. MAREK – J. HANUŠ (ed.), *Osobnosti v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*, CDK, Brno, 2006.

Z posledních let si nyní dovolíme připomenout výše již zmíněnou monografii: T. W. PAVLÍČEK, *Výchova kněží v Čechách...* Uvedení v nynějším přehledu si jistě zaslouhuje také dílo: V. NOVOTNÝ – M. VAŇÁČ – M. KUNŠTÁT, *Biografický slovník katolických teologických fakult v Praze 1891–1990*, Karolinum, Praha, 2013.

11 „Věříme-li tomu všemu, pak platí, že Bůh chce i církve v českých zemích čemusi učit, že ji chce vychovávat k určitému životnímu stylu, skrze který by v dané zemi jasněji zaznívalo slovo

čeští katolíci, kteří do světové katolické církve vstupují právě branou tvářnosti své místní a partikulární církve a kteří na tomto základě také mohou a mají univerzální církev obohacovat tím nejlepším, co je jim vlastní. Dané vědomí nám navíc pomáhá velmi dobře skloubit vlastní katolicitu s láskou k vlasti, národu a mateřskému jazyku, protože to je také součástí nás samých a nejvlastnější pole našeho evangelizačního usilování. Být českým teologem totiž znamená být poslán v první řadě k vlastnímu národu, což ovšem sekundárně nevyklučuje, ba implikuje odpovědnost také za světovou církev.¹² Vedle toho český teolog může pochopitelně zakoušet poslání zaměřené do jiných končin světa, zároveň si s sebou ale nevyhnutelně vždy ponese ono dědictví, v rámci jehož tradice se utvářela a zrála jeho lidská, duchovní a teologická totožnost. Znalost dějin české teologie je tedy nejen naukový úkol, ale také cesta k hledání nás samých a předpoklad zdravého sdílení s druhými. Nejde nám proto rozhodně pouze o nějaký čistě akademický úkol, který by neměl spojitost s životem, i když čtenáři následujících stránek to nemusí být vždy hned na první pohled zřejmé.

Dále je třeba si uvědomovat, že bádání, na jehož základě se chceme poctivě vyrovnávat s myšlenkovým odkazem svých předchůdců, má bezesporu mnohé co do činění s prožíváním trojičního mystéria jako takového. Vezmeme-li v potaz, že minulost, přítomnost a budoucnost jakožto základní rozměry našeho prožívání stvořené, pročež také dobré časovosti lidské existence musí mít nějaký základ ve věčnosti Boha Otce, Syna a Ducha svatého, pak dospějeme vcelku jednoduše ke konstatování, že Otcí přísluší v ustavičném teď Boží věčnosti určitá priorita identity, což analogicky souvisí s tím, co definujeme jako minulost. Synu, jenž z Otce vychází, pak následně patří přítomnost. Proto také právě on vstupuje do našeho časového teď, s čímž souvisí, že tomuto průběhovému „teď“ našich dějin bude přítomen až do skonání světa. Duchu svatému konečně analogicky přísluší budoucnost. Vyrovnaný postoj ke třem složkám časovosti v sobě tudíž skrývá také náš harmonický postoj k jednotlivým osobám Trojice.

evangelia a v němž by byla tvář Ježíše Krista patrnější. A právě zde má své místo studium děl českých teologů...“ V. NOVOTNÝ, *Teologie ve stínu. Prolegomena k dějinám české katolické teologie druhé poloviny 20. století*, Karolinum, Praha, 2007, s. 37.

12 Nezapomínejme na to, že idea národa má bytostně teologické pozadí, protože její nejhlubší základy byly přece položeny ve Starém zákoně. Toto velké dobro se pak díky křesťanství stalo duchovním vlastnictvím velkého množství národů, k nimž patří i ten český, jehož zrod v nejvlastnějším slova smyslu bez stínu jakékoli pochybnosti bytostně souvisí s přijetím víry v Boha Otce, Syna a Ducha svatého.

Opomíjení, očeňňování či démonizování minulosti a přemrštěné vynášení přítomnosti v sobě tají určitou obdobu s markionismem. To je také namnoze přetrvávající dědictví toho ne zcela zdravého z osvícenství, co posléze bylo dovedeno ke zruďné absurditě nenávislné likvidace starozákonně judaistické minulosti v nacismu a kulturně náboženské minulosti v podání komunistické ideologie. Nekritické nadhodnocování minulosti a podceňování přítomnosti zase odpovídá různým formám monarchianismu a arianismu. Právě zmíněné postoje souvisejí s přemrštěnou reakcí na intelektuálně jen obtížně ospravedlnitelné laciné pokrokářství. Oba postoje pochopitelně nevyhnutelně produkují polarizaci uvnitř církevního společenství, které může přerůstat v nefalšované odtržení, což by nás nemělo překvapovat, protože vzájemné oddělování osob Trojice v naší teologii a spiritualitě vede v posledním důsledku k trhání ikony Trojice, jíž církev je a především má být. Jednostranné soustředění na budoucnost spojené s opomíjením minulosti a přítomnosti zavání triteismem a moderní obdobou montanismu. I v tomto případě se za pokřivenou spiritualitu spjatou s nedostatečným teologickým myšlenkovým základem platí drahou cenou tříštění církevního společenství. Hledání spravedlivé vyváženosti našeho vědomého prožívání vlastní existence v přítomnosti vycházející z minulosti, z nichž obou zase vyplývá budoucnost, tudíž bytostně souvisí se zdravou trinitární teologií a spiritualitou aplikovanou v konkrétním životě nejen jednotlivce, ale také celku církevního společenství. Konečně by mělo být zcela evidentní, že výše zmíněné deformace prožívání, které nerespektují trojiční základ bytí, nemohou člověka přivádět k pravdě, autentické svobodě a štěstí.¹³

Je velmi smutné, že mentální pokřivenosti, o nichž jsme se právě zmínili, se velmi často projevují jako předsudky dokonce i v teologické reflexi samotné. To staré bývá hodnoceno jako bezvýznamná veteš, jako překážka vyslovení vlastní identity, která se dere všemi silami na světlo. Strach z nadcházející hodiny na orloji dějin světa a národa zase vede k přemrštěné glorifikaci toho minulého a k hanobení všeho nového. Oba uvedené postoje je pochopitelně třeba odmítnout a původní ne zcela adekvátní předporozumění modifikovat na základě přímé konfrontace s pravdou dějin a výpověďmi pramenných textů. Zdravě racionální a metodologický výzkum se tak jeví jako prostředek, díky němuž můžeme okoušet osvobozující sílu pravdy projevující se jako sebepřekročení

13 Srov. C. V. POSPÍŠIL, *Ježíš Kristus – Pravda dějin. Trojiční a christocentrická teologie dějin*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 2009, s. 51–58.

ve vztahu k alteritě, jako uctívost k druhému, která souzní s vděčností za dar, jímž jsme tady a teď my sami. Nejenom trojiční teologie samotná, ale také bádání v oblasti dějin české trinitologie se tak jeví v jistém slova smyslu jako určitá forma „trinitoterapie“.

Odkud odjinud by ale měla začít naše sebenáprava a naše vědomé uzdravování myslí a srdce než od zkoumání dějin trojiční reflexe? Z metodologického hlediska akademicky laděné bádání o dějinách české trinitologie a následně také nevyhnutelně i pneumatologie, což se nemůže neprojevat ve struktuře následujících stran, tudíž evidentně implikuje spirituálně a soteriologicky zabarvenou finalitu. Na následujících stranách proto jde přednostně o život v plnosti, a nikoli pouze o vědění pro vědění bez hlubších souvislostí a spojitostí. Může být v právě nastíněném kontextu něco ozdravnějšího a radostnějšího než vzdát oprávněnou čest těm, na něž navazujeme, následně kriticky uchopovat vlastní identitu v přítomnosti, a tak vytyčovat směřování k budoucnosti ve znamení otvírání se působení Ducha Božího? Toto pokud možno spravedlivě kritické vzdávání cti se pochopitelně nezastavuje jen u autorů a jejich textů, ale míří v posledním důsledku k původu veškerého dobra, tedy k Otci, Synu a Duchu svatému, kteří třímají otěže nejen dějin světa jako celku, ale také dějin našeho sice malého, leč nebývalou invencí nadaného národa v srdci Evropy. Uvedené poznání nechť nám pomáhá k tomu, abychom právě osobám Trojice zasvěcovali nejen svoji práci na poli teologie, ale také své životy a další příběh českého národa, který právě tímto způsobem bude vyústovat do věčnosti, což mu zprostředkuje nadějnou jistotu i ohledně jeho dalšího trvání v tomto čase. Národy a instituce přece trvají přednostně díky věrnosti ideálům, na jejichž základě spatřily světlo světa. Není ani stínu pochyb o tom, že v kořenech naší národní identity se nachází nejen společné geny, jazyk a kulturní dědictví, ale také hybná síla Božího vyvolení a lásky, která nás jako lid zrodila a provedla trnitými dějinami až k dnešku.

V daném kontextu se sluší zdůraznit, že rozhodnutí věnovat pozornost jednomu konkrétnímu tématu dějin teologie má hlubší praktické opodstatnění. Z vlastní zkušenosti totiž dobře vím, že široce pojímané a v určitém ohledu „všeobjímající“ přehledové dějiny teologie mi při mém vlastním tvůrčím snažení pomáhají vskutku jen rámcově. Jako autor potřebuji spíše přehled a kritické hodnocení tvářností určité konkrétní teologické tematiky, abych pak mohl na již vytvořené navazovat a případně určité vlastní inspirace zasazovat do širšího rámce, v tomto případě české teologické tvorby posledních dvou staletí.

Které téma ale zvolit jako vstupní? Jestliže víra v Trojici je rozlišujícím znakem křesťanství a jestliže trinitologie má následně představovat architektonický princip celé křesťanské teologie, pak se zdá být nanejvýš vhodné začít rozmatávat pomyslné Ariadnino klubko v labyrintu dějin české teologie právě od tohoto konce. V dalších monografiích tohoto typu bych se později chtěl věnovat mapování a vyhodnocování různých podob české christologie a soteriologie, kterážto oblast systematické teologie představuje základní hermeneutický klíč celé teologické reflexe. Později by měla na řadu přijít také mariologická tematika přítomná v dílech českých teologů. Doufám, že ti, kdo se specializují na další sektory systematické teologie, nám poskytnou podobné monografie, takže česká teologická tvorba už nebude kvůli neinformovanosti, kolektivnímu sebepodceňování a také na základě určitých pseudomesiánských komplexů stále znovu a znovu začínat jakoby od bodu nula.

Z badatelského hlediska průkopnické kroky na cestě hledání identity české katolické teologie učinil v posledních letech především kolega V. Novotný, který se ve svých monografických pracích i článcích věnoval velmi detailně prolegomenám dějin české katolické teologie v druhé polovině dvacátého století a také hledání tvářnosti české katolické eklesiologie. Jenomže být jen letmý pohled do bibliografických přehledů ukazuje, že česká katolická trinitologie a s ní spjatá pneumatologie má výrazně delší dějiny, a proto při jejich zkoumání musíme sestoupit až do dob českého obrození. Tam se také nacházejí pravé kořeny moderní české katolické teologie. Odlišnost mezi osmnáctým a devatenáctým stoletím je z hlediska národního povědomí i z hlediska následné, po výtce české teologické tvorby zcela evidentní. Naše přítomnost v nejširším slova smyslu tedy otevírá na prahu 19. století, přičemž jeho začátek se nemusí přesně krýt s datem 1800.¹⁴

Po chronologickém vymezení pole našeho bádání si nevyhnutelně musíme položit otázku, co je klíčovým kritériem, na jehož základě můžeme určitého autora a jeho dílo zařadit do rámce dějin české teologie. Kolega Novotný pro druhou polovinu dvacátého století stanovuje následující kritérium:

Pojem česká katolická teologie pak na základě těchto premis můžeme pro potřeby dějin teologie definovat takto: teologická reflexe křesťanů katolické

14 Lze totiž hovořit také o takzvaném „dlouhém“ 19. století, které je vymezeno daty 1780–1918. Srov. např. Z. R. NEŠPOR – K. KAISEROVÁ (ed.), *Varieta české religiozity v „dlouhém“ 19. století (1780–1918)*, V. a H. Print Hlávko, Ústí nad Labem, 2010.

konfese, kteří se hlásí k místní církvi v českých zemích jako ke své a podílejí se svou prací na jejím bytí a poslání.¹⁵

Čtěli-li bychom právě zmíněné vymezení aplikovat na celé výše vytýčené období, pak by to ovšem znamenalo, že do dějin české katolické teologie patří také tvorba německých katolických teologů, kteří v našich zemích působili nejen v 19., ale také v první polovině 20. století. Zhlédíme-li se však do starších i pozdějších bibliografických přehledů, zjistíme, že od počátku se na vymezení české katolické teologie aplikovalo jednoznačně kritérium národní příslušnosti a tvorby v mateřském jazyce. To pochopitelně nevyklučuje publikace českých autorů v jiných jazycích. Z jejich díla však musí být patrné, že oni sami se primárně hlásí k českému národu a že jejich mateřštinou je právě čeština. Rozhodující tedy není lokální vymezení „vlastenec“, jemuž by analogicky odpovídalo teologické vymezení „místní církev“, ale určení jazykové, kulturní, mezi osobně vztahové, čemuž odpovídá dnes již zapomenutý výraz „národovec“. Jak uvidíme dále, i v druhé polovině 20. století se setkáme s exilovými teology, kteří pracovali v rámci jiných místních církví, ale zároveň na rovině jazyka, kultury, bytostného citění, mezosobních vztahů plnoprávně patřili a stále přísluší k dějinám české teologie, jako například Vladimír Boublík. Dlužno podtrhnout, že toto „národovectví“ nejenže nemusí implikovat netoleranci k ostatním národům a jejich kulturám, nebo dokonce nenávisť vůči jejich představitelům, ale – je-li neseno autentickým křesťanským duchem – představuje základ úcty k druhým. Na základě tzv. „zlatého pravidla“, podle něhož máme s druhými jednat tak, jak si přejeme, aby oni jednali s námi, totiž nevyhnutelně platí, že ten, kdo nemá v úctě sebe, není schopen projevovat náležitou a hluboce upřímnou úctu ani těm ostatním.

Uvedené kritérium je jasně uchopitelné a kromě určité kontinuity s tím, jak smýšleli naši předchůdci v 19. a v první polovině 20. století, má ještě jednu velkou přednost, která tkví v tom, že ho můžeme rozšířit

15 V. NOVOTNÝ, *Teologie ve stínu...*, s. 34n. Kolega Novotný nás seznamuje také s dalšími možnými výměry pojmu „česká teologie“ – Se jmény Urban, Mádr, Zvěřina je spjato pojetí: „Výraz ‚česká teologie‘ zde tedy ve svém specifickém smyslu míní kvalitativně nový styl teologické reflexe – ‚živou teologii‘“ – s. 29. Mělo by být ale evidentní, že výměr české spirituality a české teologie se budou nevyhnutelně lišit, protože to vyžaduje bytostný rozdíl mezi spiritualitou a systematickou teologií. Jestliže T. Špidlík a následně také P. Ambros vymezují českou spiritualitu na základě charakteristik naší národní identity (srov. *ibid.*, s. 29–32), je třeba to respektovat, dané kritérium však nelze bez dalších upřesnění aplikovat na výměr české systematické teologie jako takové. Srov. P. AMBROS, Česká spiritualita, in: M. ALTRICHTER (ed.), *Otázky české spirituality*, Refugium, Olomouc, 2001, s. 15–31.

i na teologickou tvorbu představitelů nekatolických církevních společenství v našich zemích. Česká teologie v širším slova smyslu je tak definována na základě jazykového, národního a křesťanského společného jmenovatele v jistém slova smyslu nezávisle na konfesi, na příslušnosti k určité teologické škole, na názorové orientaci, dokonce i na postoji ke státoprávnímu uspořádání, v jehož rámci český národ momentálně existuje. To nám konečně umožňuje překročit konfesní hranice, jimiž se doposud nechaly vymezovat v zásadě všechny bibliografické přehledy a pokusy o zmapování dějin české teologie, a vnímat v ekumenickém duchu pozitivně to, co k danému tématu nabízejí čeští kolegové z jiných křesťanských denominací. Trinitologie se k danému kroku přímo nabízí, protože trojiční dogma bylo definováno ještě nerozdělenou církví, a proto právě ono představuje trvalou připomínku prapůvodní jednoty a společné identity. Zdravá trinitologie tudíž nemůže být výlučně konfesní záležitostí a pokud chce být věrná sobě samé, musí v pravém smyslu slova katolicky transcendovat vlastní konfesijnost, školu, spiritualitu. Nevnímat to, co Duch říká jiným církvím, znamená klást mu z naší strany omezení a nerespektovat, že on vane tam, kde chce, a obdarovává toho, koho chce. Zároveň je zřejmé, že německá teologická tvorba našich krajanů v 19. a první polovině 20. století do rámce české teologie přímo nespadá, i když představuje její nepopíratelně velmi blízký vnější kontext, kterému bude třeba věnovat pozornost po prozkoumání dějin české teologie ve vlastním slova smyslu.

Upřednostnění jazykového kritéria nám nadto umožňuje začlenit do rámce české teologie také překladovou literaturu, která bezesporu sehrála v našem prostředí významnou roli, pročez můžeme hovořit o nejbližším vnějším kontextu. Zároveň by ale mělo být pochopitelné, že autoři překládaných děl patří k dějinám české teologie jenom nepřímo.

Po těchto vymezeních je třeba představit základní rozčlenění předkládané monografie. Mělo by být zřejmé, že podobné bádání musí začít bibliografickým výzkumem, který chceme na rozdíl od všech našich předchůdců pojmout ekumenicky otevřeně, a proto se nebudeme zaměřovat výlučně na katolickou teologickou tvorbu v předmětné oblasti našeho zájmu. Vlastní stanovení kritérií pro zařazení určitého spisu do našeho bibliografického přehledu, rozčlenění položek do jednotlivých skupin a systém jejich řazení ozřejmíme a vysvětlíme v předznamenání k první části této monografie, která bude obsahovat komentovanou bibliografickou studii, což nám umožní podat o důležitějších dílech nejpodstatnější informace jdoucí nad rámec prostého bibliografického údaje

a v některých opodstatněných případech dokonce připojit jejich stručné hodnocení.

Na základě výsledků tohoto primárního výzkumu pak stanovíme, kterým autorům se budeme v druhé části této monografie věnovat podrobněji a která díla podrobíme detailní kritické analýze. Představovat to vše již na tomto místě by bylo předčasné, a proto si čtenář musí počkat opět na předznamenání k druhé části této monografie.

Dlužno podotknout, že při práci na bibliografii a následně stanovování toho, co bude podrobena kritické analýze, jsem si častokrát vzpomněl na starou báji o Sisyfovi. Dospět ke kompletní komentované bibliografické studii se mi dnes jeví jako holá nemožnost. Snad jsem neopomenul nic opravdu důležitého a zásadního. Z uvedeného důvodu jsem se neodvážil použít honosný titul: *Dějiny české trinitologie a pneumatologie*, který by implikoval nárok na onu materiální kompletnost. Volba nakonec padla na poněkud skromnější označení této monografie: *Různé podoby české trojiční teologie a pneumatologie 1800–2010*, což neznamená, že v tomto díle by čtenáři bylo zaručeno setkání se všemi podobami české trinitologie a pneumatologie. Koneckonců v druhé části analyzujeme jen vybrané tvářnosti zpracování v titulu předeslaných tematik. Doplnovat zde předloženou bibliografii je pochopitelně možné a navýsost žádoucí, totéž pak platí i o souboru analyzovaných textů. Mělo by však být každému zřejmé, že ono doplňování je vždy snazší než shromáždění podstatné většiny příslušného materiálu. Zároveň si ale dovoluji upozornit, že jsem vynaložil opravdu maximum úsilí, abych se k ideálu bibliografické materiální kompletnosti v první části a kvalitativně esenciální kompletnosti v druhé části pokud možno co nejvíce přiblížil.

Na závěr tohoto úvodu, který pochopitelně vzniká v okamžiku, kdy autor již dobře ví, jak jeho z mnoha hledisek riskantní podnik vyhlíží, je třeba upřímně poděkovat celé řadě kolegů, bez jejichž ochotného přispění by kvalita tohoto díla nevyhnutelně notně utrpěla. Dík patří prof. J. B. Láškovi, který mi pomohl objevovat životní příběh V. Zahradníka a dílo B. Bolzana. Dlužno však předjímavě podotknout, že objevení textů tohoto autora věnovaných trinitologii a pneumatologii je můj vlastní badatelský přínos. Při zkoumání života a spisů A. Salajky mi výrazně přispěl L. Nosek, Th.D., a v jistém ohledu také kolega Ing. E. Krumpolc, CSc, Th.D. V případě prezentace života a díla J. Zvěřiny mi podal pomocnou ruku kolega doc. V. Novotný, jehož prolegomena k dějinám české katolické teologie a k dějinám pražské teologické fakulty mi v mnohém usnadnila práci na příslušných historických pasážích tohoto díla. O překladu tzv. modré, červené a bílé knihy bych vůbec nepojednal,

kdyby mne na daný text neupozornil vzácný kolega doc. V. Ventura. Mapování bibliografické partie věnované myšlenkovému odkazu školy Církve československé a Církve československé husitské mi značně usnadnil kolega doc. J. Vogel. Některé bibliografické údaje zejména v případě R. M. Dacíka dlužím PhDr. Štěpánu Filipovi, Th.D., O. P. Dlužno rovněž vyslovit poděkování již zmíněným kolegům Krumpolcovi a Novotnému za námahu spjatou s recenzováním tohoto díla a také s redigováním jeho jazykové podoby.

I. Část

**Česká trinitární teologie
a pneumatologie v letech 1800–2010
a některá díla s tímto tématem
související**

(komentovaná bibliografická studie)

Předznamenání I. části

Základní vymezení a uspořádání komentované bibliografické studie

Zeptáme-li se dnešních studentů katolické teologie, co vědí o dějinách svého oboru v Čechách a na Moravě, nejspíše pokrčí rameny. Ti, kdo se ve své bakalářské či diplomové práci věnovali nějaké postavě, tématu či dílu z dějin české teologie, nám něco řeknou o daném kaménku v mozaice dějin české teologie, o celku toho však asi mnoho vědět nebudou. Aniž bych chtěl předjímat výsledky bádání, musím konstatovat, že především čeští katoličtí dogmatictí teologové dějiny vlastní disciplíny ovládají spíše povšechně, jak o tom svědčí přehledy použité literatury v jejich dílech. Je však uvedený přístup vzhledem k tomu, co nabízí tvorba našich předchůdců, ospravedlnitelný? Právě na tuto otázku chceme odpovédět jednak prostřednictvím mapování terénu v této komentované tematické bibliografické studii, jednak pomocí analýzy vybraných děl českých autorů a překladů.

Výše zmíněná ne příliš hluboká znalost české teologické tvorby doma plodí pochopitelně také neznalost české teologické tvorby v zahraničí, což se projevuje kupříkladu ve velké bibliografické studii: ERWIN SCHADEL, *Bibliotheca Trinitariorum – Internationale Bibliographie trinitarischen Literatur*, I, München – New York – London – Paris, 1984, 624 stran; ERWIN SCHADEL, *Bibliotheca Trinitariorum – Internationale Bibliographie trinitarischen Literatur*, II, München – New York – London – Paris, 1988, 504 stran. Když jsem prohlížel zmíněné svazky, z českých autorů jsem našel pouze jména Karla Flosse a Pavla Flosse. Pokud E. Schadel usiloval o co nejkompletnější bibliografický přehled toho, co je ve světě k dispozici k tématu Trojice, pak lze tuto studii a údaje v ní obsažené do jisté míry považovat za určité doplnění Schadelova úsilí.

Ještě než přistoupíme k vlastní prezentaci jednotlivých titulů, musíme ozřejmit kritéria jejich výběru. Sám žánr komentované bibliografické studie nutně vyžaduje rozčlenění položek do jednotlivých skupin a podskupin, protože jinak by se ve výčtu nepřehledně slévaly publikace nejružnějšího charakteru, takže celkový poskytnutý obraz dějin české trinitologie a pneumatologie by vyzníval nepřehledně, ba zmatečně. Mělo by být pochopitelné, že pokud v naší snaze navazujeme na předchozí pokusy podat informaci o tom, co nabízí česká tvorba v dané oblasti, a využíváme celou řadu zdrojů, je povinností podat o nich na začátku přehlednou informaci, která navíc může inspirovat ty, kdo se následně pokusí o podobná monografická zpracování dějin české teologie z hlediska jiných témat. Těto povinnosti učiníme zadost ve třetím bodu nynějšího předznamenání.

1. Kritéria výběru položek v následujícím přehledu

Již v obecném úvodu k této monografii jsme v souvislosti s trvalou tradicí předchozích bibliografických přehledů z oblasti dějin české teologie stanovili, že základním kritériem je příslušnost autora k českému národu a odborné publikace v národním jazyce. Takovýto pisatel však může pochopitelně publikovat také v jiných jazycích. Je tedy zřejmé, že budeme muset jasně rozlišit tituly českých autorů v mateřštině a jimi vytvořená díla zejména v latině, němčině a italštině, protože i tyto jejich elaboráty patří do dějin české teologie.

Překlady odborných a spirituálních textů jsme vyhodnotili jako nejbližší vnější kontext dějin určité disciplíny. Zmínění díla v určitých dobách sehrála v českém prostředí významnou, pokud ne dokonce zásadní roli. K tomu je třeba dodat, že zejména v českých periodikách se setkáváme také s publikacemi slovenských autorů v jejich mateřštině. Vzhledem k tomu, že slovensky psané příspěvky jsou českým čtenářům bezprostředně srozumitelné, považujeme tyto publikace za druhou podobu nejbližšího vnějšího kontextu české teologie, a proto je s touto kvalifikací zařazujeme mezi ostatní položky následujícího přehledu. Dlužno zároveň podotknout, že za posledních více než 200 let navzdory velké blízkosti mezi oběma národy nedošlo v zásadě nikdy k tomu, že by se uvažovalo o česko-slovenské teologii, jak o tom svědčí téměř všechny bibliografické přehledy mapující dějiny české teologie.

Velmi blízkým vnějším kontextem české teologie je rovněž tvorba německých teologů, kteří v 19. a v první polovině dvacátého století žili

a působili v Čechách a na Moravě. Tomuto materiálu se v této monografii programově věnovat nebudeme. Již na tomto místě je však třeba podotknout, že v jednom případě je nutno učinit výjimku. Budeme se totiž muset dotknout myšlenkového odkazu B. Bolzana. Konstatované se ovšem netýká tohoto bibliografického přehledu, nýbrž až druhé části této monografie, kdy zejména v souvislosti s dílem V. Zahradníka a následně také J. V. Jirsíka není možné tuto výraznou osobnost českého zemského vlastence nezmínit.

Právě nastíněné vymezení toho, co a jakým způsobem patří do oblasti dějin české teologie, nám umožňuje překročit rámec katolické tvorby a věnovat pozornost i české křesťanské teologii v podání bratří a sester z jiných konfesí. Toto vyjití z mezí vlastní konfese je diktováno ekumenickým duchem, který navzdory všem obtížím vane a musí být nejen respektován, nýbrž také odpovídajícím způsobem rozvíjen.

Po této první skupině vodítek musíme nyní věnovat pozornost vymezení předmětu našeho zájmu, jímž je primárně trojiční teologie a s ní spjatá pneumatologie, protože, jak již bylo konstatováno, v předkoncilních dobách a v některých případech ještě dlouho po II. vatikánském sněmu neshledáváme v dogmatice řady autorů jasně vymezený samostatný traktát věnovaný poslání třetí osoby Trojice v dějinách spásy.

K trojiční teologii ovšem patří také široká problematika jediného Boha neboli klasické *De Deo uno*, a tematiky, které s právě uvedeným pojednáním souvisejí. Zároveň ale nechceme detailně mapovat publikace striktně filosofického rázu, které se týkají otázek Boží existence atd. Právě zmíněné otázky se objevují také v rámci teologického diskursu a mají buď fundamentálně-teologické, případně dogmatické ladění. Rozlišit jednoznačně oblast filosofie a teologie v tomto styčném poli je však téměř nemožné, a proto se čtenář v následujícím přehledu setká s nevyhnutelným kolísáním při výběru položek. Nachází-li se takovýto příspěvek v teologickém periodiku nebo v rámci teologického pojednání, daná publikace do našeho přehledu evidentně patří. Ačkoliv naším cílem není mapovat kompletně tuto tematiku na poli filosofie jako takové, přece jenom je třeba si přiznat, že práce tohoto druhu patří k určitému širšímu tematickému kontextu trojiční teologie, a proto je uvedeme spolu s pracemi vyloženě historického rázu, které mohou být pro teologa pracujícího na poli trinitární teologie a pneumatologie užitečné, ve zvláštním oddílu. Další hranice, na níž se budeme pohybovat, probíhá mezi teologií a religionistikou. Opět platí, že nebudeme mapovat danou oblast, přesto však není dost dobře možné některé publikace v souvislosti s naším tématem nezmínit. Lze říci, že v pozadí výběru položek na

hranici oboru teologie se nachází otázka, zda je daná studie pro systematického teologa přínosná a potřebná.

Další obtíž tkví v jasném rozlišení oboru christologie a trojiční teologie, protože některé tematiky se objevují zcela po právu v obou pojednáních. Jestliže otázky spjaté s problematikou Kristova božství a Synovy preexistence v tomto přehledu zohledňujeme, pak to neznamená, že bychom do trinitologie začleňovali celou nesmírně rozsáhlou christologickou problematiku. Mělo by být kupříkladu zřejmé, že otázky hledání důvodů věrohodnosti božství Ježíše Krista, případně pojednání o vědomí a vědění Ježíše z Nazareta do našeho přehledu nezařazujeme. Opět ale platí, že v konkrétních případech není právě jednoduché stanovit přesnou dělící čáru mezi trinitologií a christologií, jejímuž zkoumání v rámci dějin české teologie je třeba věnovat samostatnou monografii, případně monografie, protože rozsah daného materiálu je bez nadsázky gigantický. Toto rozlišení nachází opodstatnění v tom, že v celém inkriminovaném období, tedy 1800–2010, existovala vždy oddělená dogmatická pojednání věnovaná na jedné straně trinitologii, na druhé straně christologii a soteriologii.

Po první skupině kritérií, která se týkají vymezení oblasti české teologie, a druhé skupině vodítek, která se týkají oblasti trinitologie a pneumatologie, je třeba zmínit ještě třetí, ne právě snadnou problematiku, totiž určení toho, co je vědecký a odborný příspěvek, a co naproti tomu náleží vyloženě do popularizační oblasti. U dogmatické teologie, kde jde primárně o vlastní reflexi, není právě jednoduché zmíněné typy příspěvků jasně rozlišovat. Určitým vodítkem je typ periodika, kde se příspěvek objevuje, a jméno autora, protože ti, kdo jsou obdarováni tvůrčím duchem, mohou sdělovat velmi důležité a podnětné věci i v rámci příspěvků popularizačního ladění. Na obecnější rovině platí, že zejména v 19. a možná někdy ještě na počátku 20. století je třeba větší obezřetnosti i shovívavosti. Česká teologická tvorba totiž evidentně započíná na poli souborů kázání a v některých případech také na poli katecheze. Ve století dvacátém už je rozlišování vědecké a odborné literatury na jedné straně a příspěvků vyloženě popularizačního rázu poněkud snazší. Proto také ve 20. století nebudeme věnovat tolik pozornosti kazatelské a katechetické literatuře, i když ji v některých případech v tomto přehledu také spíše pro úplnost rovněž připomeneme, protože vědecká teologie není samoučelným akademickým snažením, které by si mohlo dovolit být zcela odtrženo od života a pastoračního působení. Zároveň je ale pochopitelné, že příspěvkům v periodikách typu *Katolické noviny* nebo *Katolický týdeník* pozornost opravdu věnovat nebudeme.

V závěru tohoto oddílu je nutno důrazně podotknout, že není v autorových silách upozornit na všechny pasáže věnované trojiční teologii a pneumatologii v příspěvcích, jejichž titul to přímo nenapovídá. Zejména v tomto ohledu je tudíž žádoucí, aby se přehled stále doplňoval. Zároveň ale mezi následujícími položkami čtenář najde řadu spisů, které by mohly být užitečné pro toho, kdo se chce trinitologií a pneumatologií zabývat, i když titul sám nic takového bezprostředně nenavozuje. Zkrátka a dobře, výběr mnoha položek nevyhnutelně závisí na autorových zkušenostech, a proto se v mnoha ohledech jedná o jakousi základní interpretaci z jeho strany, což pochopitelně může vyvolávat diskuse.

2. Rozdělení jednotlivých položek do skupin, jejich řazení a další specifikace

Předesílám, že položky v jednotlivých oddílech budeme řadit chronologicky, a to přednostně podle data vydání jednotlivých titulů, což odpovídá záměru této první části naší monografie, v níž chceme přehledně zmapovat dějiny české trinitologie a pneumatologie. Někdy vyvstane problém spjatý s dostupností prvního vydání, a proto odkaz na některou z následujících edicí může na první pohled jít proti základnímu chronologickému vodítku řazení položek.

Zdá se být vcelku logické, že v první části se budeme věnovat katolické tvorbě v tematické oblasti našeho zájmu, čímž zároveň respektujeme základní chronologické hledisko, neboť nejstarší práce věnované trojiční teologii a pneumatologii v naší mateřštině v inkriminovaném období pocházejí od katolických teologů. Nejprve tedy představíme především knižní tituly a příspěvky ve sbornících a kolektivních monografiích v českém jazyce. Zde ovšem nastává určitý problém, protože nám nejde pouze o prezentaci spisů, nýbrž také autorů, u jejichž jména uvedeme nejen hlavní titul, ale také další příspěvky, které se týkají předmětu našeho zájmu. Bude se jednat především o příspěvky v periodikách. O pořadí položky pak bude rozhodovat buď nejstarší publikace, anebo nejdůležitější titul.

Případnou cizojazyčnou tvorbu těchto autorů do první skupiny zařazovat nebudeme, protože tomuto ne příliš rozsáhlému souboru titulů vyhradíme druhý bod první části našeho přehledu. Zde si dovolíme důrazně podtrhnout, že v **oddílu I.1., položka č. , se nachází přehled relevantní převážně cizojazyčné, minoritně rovněž českojazyčné tvorby exilového teologa Ivo Císaře.** Tomuto bodu by měl čtenář věnovat

zvýšenou pozornost. Na jedné straně nemáme dostatek materiálu, aby ve druhé části této monografie mohla vzniknout samostatná kapitola věnovaná odkazu zmíněného českého teologa, na druhé straně by bylo hrubě nespravedlivé danou osobnost a její přínosy ponechat zcela stranou.

Ve třetím bodu představíme příspěvky ve vybraných periodikách, které budeme řadit podle data jejich vzniku. V tomto případě se však nemůžeme kvůli úplnosti skupin vyhnout zdvojování titulů, které se mohou vyskytnout jednak u jména příslušného význačnějšího autora v prvním bodu, jednak v přehledu studií a článků v příslušném periodiku. Jestliže v katolickém periodiku nacházíme příspěvek nekatolického odborníka, případně překladovou studii, dané položky zdvojovat nebudeme a u takovéto publikace uvedeme v závorce za bibliografickým údajem příslušnou kvalifikaci. Podobným způsobem upozorníme také na příspěvky z pera slovenských kolegů, protože takovéto práce sice přímo nespádají do dějin české trinitologie, případně pneumatologie, nicméně je hodnotíme jako jejich nejbližší vnější kontext.

Na tomto místě se zdá být vhodné uvést použité zkratky titulů jednotlivých periodik, i když ne všechny následující časopisy budeme prezentovat ve třetím bodu první části této bibliografické studie:

Použité zkratky

A	<i>Archy</i>
CMKR	<i>Communio, mezinárodní katolická revue</i>
ČKD	<i>Časopis katolického duchovenstva</i>
CmV	<i>Communio viatorum</i>
DP	<i>Duchovní pastýř</i>
Gt	<i>Getsemany</i>
KR	<i>Křesťanská revue</i>
NH	<i>Na hlubinu</i>
NR	<i>Náboženská revue</i>
NŽ	<i>Nový život</i>
PS	<i>Pravoslavný teol. sborník – Pravoslávny teol. zborník</i>
Pt	<i>Poutník</i>
SCeH	<i>Studia Comeniana et historica</i>
Std	<i>Studie</i>
StTh	<i>Studia theologica</i>
TS	<i>Teologický sborník</i>
TR	<i>Teologická reflexe</i>

Do čtvrté skupiny první části zařadíme překlady dokumentů magisteria, Mezinárodní teologické komise (MTK) a Mezinárodní papežské mariánské akademie (MPMA), neboť je dobře známo, že v římskokatolické teologické tvorbě hrají tyto texty velmi významnou roli.

Následovat bude druhá část, v níž se zaměříme na příspěvky nekatolických autorů, a to nejprve evangelické provenience, následně v druhém bodu druhé části od představitelů českého a slovenského pravoslaví, konečně ve třetím bodu od teologů CČS a CČSH. V případě pravoslavné tvorby není dost dobře možné striktně rozlišovat česky a slovensky psaná díla, a proto je uvedeme společně bez rozlišování. Nebudeme také oddělovat knižní tituly od příspěvků v periodikách.

Ve třetí části se zaměříme na překladovou literaturu obecně. V prvním bodu třetí části se čtenář setká s překlady a někdy také edicemi trinitologických a pneumatologických textů z dějin křesťanské teologie z 19. a 20. století, protože tyto texty mají výrazně jiný status než například překlady spisů autorů z 19. a 20. století. Zároveň ale není vždy snadné určit konfesní zařazení daného titulu, protože kupříkladu katolické dílo může překládat nekatolický autor a opačně. V případě překladů děl východních církevních otců je opravdu velkým problémem jejich konfesní určení, a proto se zdá být vhodné uvádět tento druh titulů v jedné skupině bez bližšího konfesního rozlišování.

Ve druhém bodu třetí části pak uvedeme překladovou literaturu děl autorů z 19. a 20. století, a to opět bez dalšího konfesního rozlišování. Ukazuje se, že uspořádání bibliografické studie, která chce prolomit konfesní hranice a vnímat dané téma ekumenicky otevřeně, s sebou nese celou řadu ne právě snadno řešitelných problémů.

Konečně ve čtvrté části budeme věnovat pozornost titulům, které mohou být pro studium trinitologie a pneumatologie velmi užitečné. Upozorníme na tzv. triadologické studie a na studie z oblasti dějin umění.

U některých význačnějších položek uvedeme v jejich rámci stručný komentář. V určitých případech odkážeme pod čarou také na recenze nebo již existující analýzy, jež se daného textu týkají. V poznámkovém aparátu upozorníme také na určité tematicky obdobné publikace jako ta, o níž hovoříme nahoře v textu, které však není snadné zařadit do určité skupiny této komentované bibliografické studie a které zároveň mohou být podnětné pro toho, kdo se chce zabývat trinitologií a pneumatologií.

V posledně zmíněném případě chronologické hledisko pochopitelně ustupuje výrazně do pozadí. Jelikož tato komentovaná bibliografická studie vedle mapování terénu slouží také k identifikaci titulů, které budeme více či méně detailně zkoumat v druhé části této monografie, uvedeme u vybraných položek vždy příslušné číslo kapitoly, kde čtenář nalezne údaje o autorovi a kritický rozbor příslušných spisů.

Konečně je povinností důrazně podotknout, že přehled kazatelské literatury a děl z oblasti katechetiky a učebnic pro základní a zejména střední školy uvádíme v druhé části této monografie ve spojitosti s některými autory devatenáctého století. Uvedené kolekce promluv volají po analýze, protože právě v tomto literárním žánru z konce osmnáctého a první poloviny devatenáctého století má kořeny rodící se česká teologie.

Z hlediska roku 2022–23 si dovolím podotknout, že četní autoři a jejich kazatelské publikace se staly předmětem pro nejednu bakalářskou a magisterskou práci na KTF UK i na CMTF UP v letech 2012–21. Studenti se zabývali přednostně christologií a soteriologií obsaženou v příslušných pramenných textech. Studenti pochopitelně věnovali pozornost rovněž dotyčným autorům, takže z jejich snažení se někdy dají vytěžit zajímavé historické údaje. Příslušné kvalifikační elaboráty, jejichž úroveň pochopitelně kolísá, jsou snadno dohledatelné na webových stránkách příslušných teologických fakult.

3. Použité bibliografické přehledy a další odborná literatura

Mělo by být zřejmé, že takováto studie se nevyhnutelně musí opírat o jiné přehledy literatury. Hned na počátku si dovolím podotknout, že v této první části monografie věnované dějinám české trojiční teologie a pneumatologie vycházím z vlastní již publikované komentované bibliografické studie, již jsem však notně restrukturalizoval a pochopitelně výrazně doplnil.¹⁶

Velmi cenné informace lze vyčíst z přehledové monografie JAN JEŽEK, *Zásluhy duchovenstva o řeč a literaturu českou, od roku 1780 do roku 1880*, Katolický spolek tiskový, Praha, 1880, s. 189–192.

16 Srov. C. V. POSPÍŠIL, Česká trinitární teologie a její kontext v letech 1800–2005. Komentovaná bibliografická sonda do dějin české teologie, *Theologická revue* 76 (2005) 2, s. 123–167 (poznámka: číslo vyšlo v květnu 2006).

Každopádně je třeba uvést z mnoha hledisek epochální dílo: J. TUMPACH – A. PODLAHA, *Dějiny a bibliografie české katolické literatury náboženské*, I, Dědictví sv. Prokopa, Praha, 1912, s. 19n. Dodatky a opravy: J. TUMPACH – A. PODLAHA, *Dějiny a bibliografie české katolické literatury náboženské*, IV, Dědictví sv. Prokopa, Praha, 1918, s. 1882n.

Mezi vítané pomůcky při hledání zejména děl z 19. století a z prvních desetiletí století 20. patří bibliografická studie: FRANTIŠEK NORBERT HRACHOVSKÝ, *Soupis rukopisů, knih a článků revuálních z dogmatiky*, Cyrilo-metodějský tiskový spolek, Velehrad, 1919, 142 stran.

Pro bibliografická zkoumání mohou být užitečné i následující publikace: J. HRONEK, *Přehled katolické teologie české*, Kropáč a Kucharský, Praha, 1935, 67 stran; J. HRONEK, *Bohosloví: co a jak číst pro studium jeho jednotlivých oborů*, Vyšehrad, Praha, 1946, 124 stran. V posledně zmíněné publikaci se objevuje stať: ANTONÍN LEPKA, „Dogmatika“, s. 31–38.

Pro identifikaci publikací spjatých s nakladatelstvím Stará Říše je velmi důležitá precizní práce: A. STANKOVIČ, *Josef Florian a Stará Říše*, Triáda, Praha, 2008, 1136 stran.

Při bibliografickém zkoumání periodika *Na hlubinu* je záhodno věnovat pozornost knize: L. NEKVINDA, *Na hlubinu – Bibliografie revue pro duchovní život*, Nakladatelství Gaudeamus, Hradec Králové, 2000, 267 stran.¹⁷

Cenné údaje se dají vytěžit z dnes již pověstného katalogu FRANTIŠKA VERNERA, který je k dispozici v Knihovně KTF UK v Praze, i když je zároveň třeba otevřeně přiznat řadu nedostatků, jimiž toto dílo trpí.¹⁸

Mnoho velmi cenných bibliografických informací i údajů o autorech obsahují dvě současné monografie: VOJTĚCH NOVOTNÝ, *Katolická teologická fakulta 1929–1990. Prolegomena k dějinám české katolické teologie druhé poloviny dvacátého století*, Karolinum, Praha, 2007; V. NOVOTNÝ, *Teologie ve stínu. Prolegomena k dějinám české katolické teologie druhé poloviny 20. století*, Karolinum, Praha, 2007.

Každý, kdo se zabývá dějinami české katolické teologické, filosofické, spirituální, historické i popularizační literatury, ví, že nesmí opomenout

17 V dané souvislosti se sluší připomenout bibliografickou studii: H. PAVLINCŮVÁ, *Filosofická revue 1929–1948. Bibliografie olomouckých dominikánů*, Filosofia, Praha, 1994.

18 Jedná se o konfesní jednostrannost, nepřehlednost, nekompletnost, chyby v řadě bibliografických údajů. Ne příliš spolehlivá je také bibliografická studie: F. VERNER, *Bibliografie českých překladů celé Bible i jejích částí*, ČKCH v Ústředním církevním nakladatelství, Praha, 1987. Upozornění na nedostatky však nikterak nesnižuje zásluhy otce Verner. Nesmíme totiž zapomínat na dobu, v níž tato díla vznikala. Bylo by rovněž bláhové chtít, aby autor před řadou desetiletí, kdy se svým katalogem začínal, aplikoval dnešní metodologii.

rozsáhlou a pozoruhodnou produkcí brněnské Papežské knihtiskárny benediktinů rajhradských. Opravdu velmi dobrou pomůckou při takovém snažení je monografie mapující dějiny zmíněné instituce a chronologicky také jí vydané publikace: JAROMÍR KUBÍČEK – MILOŠ PAPÍRNÍK, *Papežská knihtiskárna benediktinů rajhradských v Brně 1881–1918*, Moravská zemská knihovna, Brno, 2012.

Při zjišťování oficiálně editovaných náboženských publikací z let 1949–1978 velmi dobře posloužil přehled bibliografie: EKUMENICKÁ SEKCE PŘI HUSOVĚ FAKULTĚ, „Orientační přehled publikací z oboru teologie a náboženství vyšlých v církevních resp. fakultních edicích za třicetiletí od 1949–1978 v jazyce českém a slovenském“, *TRev* 51, 1980, s. 52–64, 93–96. Faktickým autorem tohoto přehledu je ovšem prof. J. B. LÁŠEK, jehož jméno v tehdejší době u příspěvku z politických důvodů nemohlo figurovat.

Pokud se jedná o bibliografii týkající se teologické školy CČSH, je mou milou povinností poděkovat kolegovi doc. JIŘÍMU VOGELovi, Th.D., z HTF UK v Praze.

Při zkoumání oblasti české evangelické teologické tvorby je třeba využít bibliografický přehled: J. SMOLÍK, *Úvod do studia bohosloví*, II, *Bibliografie*, Kalich, Praha, 1988.

Překlady děl církevních otců a přehled analytických studií o jejich teologii v českém jazyce obsahuje needitovaná pracovní bibliografie JIŘÍHO DVOŘÁKA, z níž jsem vycházel ve třetí části této studie, která je věnována překladové literatuře.

Využíval jsem pochopitelně elektronický katalog Národní knihovny v Praze, elektronický katalog Centra Aletti v Olomouci a v případě periodik ČKD a *Via* také webové stránky www.depositum.cz, kde jsou zmíněná periodika přístupná v digitalizované podobě. Totéž platí o exilových a samizdatových periodikách z doby komunismu, která jsou dohledatelná na adrese www.scriptum.cz.

Dlužno ještě podotknout, že řada důležitých údajů o některých autorech zejména z 19. století a jejich tvorbě se nachází ve vícesvazkovém *Lexikonu české literatury*, Academia, Praha, 1985–2008.

Určitě by bylo nespravedlivé v dané souvislosti nepřipomenout webové stránky Centra dějin české teologie: www.cdct.cz. Z hlediska roku 2022 si dovoluji podotknout, že badatel zde mohl před jejich nedávným zrušením nalézt velmi mnoho cenných údajů i odkazů na další zdroje. Navzdory neexistenci těchto stránek v následujícím textu na ně budeme dále odkazovat, protože není v našich silách tento cenný zdroj nahradit nějakým jiným. Mělo by platit, že tento zdroj bude uchováván v archivu

knihovny KTF UK, případně v digitálním archivu Národní knihovny v Praze.

Autorům všech zmíněných bibliografických studií a monografií i databází je třeba za jejich úsilí projevit vděčnost. Zároveň je ale potřeba podotknout, že každá ze zmíněných bibliografií užívá jinou metodologii, což se v některých ohledech nemůže nepromítat v následujících bibliografických údajích, protože ne každý níže uvedený titul bylo možno přímo konzultovat.

I.1 Původní tvorba českých reprezentantů katolické teologie

I.1.1 Převážně knižní tituly a další tvorba jejich autorů v českém jazyce

- 1) Zřejmě nejstarší původní českou publikací, kterou lze hodnotit jako věrouku, je dílo: FRANTIŠEK MATĚJKA, *Živé světlo pravdy osvěćující každého člověka přicházejícího na tento svět*, CK Normální Imprese, Praha, 1817, 320 stran. Takto ji označuje také: JAN JEŽEK, *Žásluhy duchovenstva o řeč a literaturu českou*, 1780–1880, Praha, 1880, s. 189. Dnes bychom spis zařadili spíše do oblasti fundamentální teologie, dříve obecná dogmatika (*dogmatica generalis*). Kniha prý byla rozdávána nekatolíćkům a vyšla na základě požadavků vlády. Našli bychom zde kromě jiného kapitolu o existenci Boha a také o vlastnostech jediného Boha, což by jistým způsobem spadalo do oblasti *De Deo uno* (srov. s. 27–41). O Nejsvětější Trojici však nepadne ani zmínka. Autor také v „rozmlouvání“ o vlastnostech jediného Boha ani jednou neodkazuje na Písmo.
- 2) VINCENC ZAHRADNÍK, mladoboleslavský farář v Křešicích, *Homiletické řeči na neděle a svátky celého roku*, Jan Host. Pospíšil, Hradec Králové, 1832, 370 stran: „Kázání na slavnost Soslání Ducha svatého“, s. 349–359.
V. ZAHRADNÍK, farář v Křešicích, *Rozvrhové kázání na neděle a svátky celého roku*, I–II, M. Neuner Jezuitská ulice 183, Praha, 1836, 264 stran a 206 stran: „Kázání na slavnost Soslání Ducha svatého“, I, s. 349–359; „Kázání na slavnost Nejsvětější Trojice“, II, s. 1–5.
V. ZAHRADNÍK, farář v Křešicích, *Sedmmecítma svátečních kázání*, Knížecí arcibiskupská knihtiskárna u J. Fetterlové, nákladem V. Špinky, Praha, 1833, 318 stran: „Kázání na slavnost Soslání Ducha svatého“,

s. 144n; „Kázání na slavnost Nejsvětější Trojice“, s. 169–180. Právě zmíněné příspěvky lze hodnotit jako kapitoly v knize, a proto je zařazujeme do této skupiny. Druhým důvodem je nevšední pronikavost teologického myšlení V. Zahradníka. **O autorovi a analýza textů – II.1.**

- 3) FRANTIŠEK ALEXANDR ROKOS, *Pastva pro ovce z pravého ovčince Kristova obsahující v sobě Katechetické řeči k vzdělání všech katolíků, obzvláště pak lidu venkovského, o svatém náboženství*, I–IV, Knížecí arcibiskupská knihtiskárna, Praha, 1831, 214 stran – 337 stran. III – Praha, 1839, 280 stran; IV – J. Spurný, Praha, 1847, 163 stran. V prvním svazku nacházíme řeč o Bohu (s. 15–23), O Bohu podle křesťanského učení (s. 79–85) a o Duchu svatém (s. 160–166). Dílo bylo v následujících desetiletích opět vydáváno.

F. A. ROKOS, *Kázání na všechny neděle a svátky v roce připadající*, I, Jan Host. Pospíšil, Praha, 1836, 269 stran; II – Praha, 1838, 255 stran; III – Praha, 1839, 280 stran. Ve třetím dílu nacházíme kázání: „Na den Seslání Ducha svatého“ (s. 122–132); „Na den svatě a nerozdílné Trojice“ (s. 155–163). **O autorovi a analýza textů – II.2** (II.2.4 – přehled sbírek kázání z 19. století se základními informacemi o autorech).

- 4) JAN VALERIÁN JIRSÍK, *Populární dogmatika, v kteréžto učení víry svatě křesťanské katolické církve prstonárodním způsobem vykládá Jan Valerián Jirsík*, Dědictví Svatého Jana Nepomuckého, Praha, 1841, 622 stran. – první kompletní česky psaný manuál dogmatické teologie v 19. století. J. V. JIRSÍK, *Populární dogmatika, kniha, v kteréžto učení víry svatě křesťanské katolické církve prstonárodním způsobem vykládá Jan Valerián Jirsík*, Druhé rozmnožené vydání, Knížecí arcibiskupská knihtiskárna v Seminári, Praha, 1847, 808 stran; J. V. JIRSÍK, *Populární dogmatika, kniha, v kteréžto učení víry svatě křesťanské katolické církve prstonárodním způsobem vykládá Jan Valerián Jirsík*, Druhé rozmnožené vydání (celkově čtvrté), Nákladem katolického kněhkupectví B. Stýbla, Praha, 1866, 560 stran (další vydání – 1852; 1875).

O autorovi a analýza textů – II.3.

Z dalších spisů připomínáme: J. V. JIRSÍK, *Kázání na všechny neděle a svátky celého roku a řeči postní*, I, Synové B. Haase, Praha, 1850, 245 stran; *Kázání na všechny neděle a svátky celého roku a řeči postní*, II, Praha, 1850, 253 stran; *Kázání na všechny neděle a svátky celého roku a řeči postní*, III, Praha, 1851, 294 stran (3 svazky vyšly ještě v roce 1856 – 2. vydání; a v roce 1891–1892, I – 205 stran, II – 212 stran, III – 254 stran). Ve třetím svazku nacházíme „kázání na Slavnost seslání Ducha svatého“ (s. 122–129). Tentýž svazek dále obsahuje „kázání na Slavnost

- Nejsvětější Trojice“ (s. 138–146). Promluvy nemají hlubší teologický obsah. Cizojazyčné publikace téhož autora – viz v položce I.1.2.1.
- 5) Další česky psanou dogmatikou pro lid je dílo: ANTONÍNA HEJBALA, *Dogmatika čili učení víry katolické pro lid obecný*, Olomouc, 1861, 316 stran. Nakladatel není uveden, patrně vyšlo vlastním autorovým nákladem. Druhé vydání 1863 v Olomouci a Prostějově, nakladatel Bedřich Gross. Autor, který se představuje jako farář olomoucké arcidiecéze, pojednává o Božích vlastnostech na stranách 7–22 a o Trojici na stranách 37–40. Tentýž autor sepsal také český katechismus: A. HEJBAL, *Katechismus v otázkách a odpovědích čili rukověť*, Nakl. Fr. Karafiáta, Brno, 1864, 3. vyd., s. 38–48; 58–69. **O autorovi a analýza textů – II.4.**
- 6) JOSEF BARTÁK, *Stručná katolická dogmatika pro vyšší učebné ústavy a vzdělance vůbec*, Nakl. Vil. Burkarta, Brno, 1878, 152 stran.¹⁹ **O autorovi a analýza textů – II.6.**
- 7) V. ŠIMANKO, „Recenze – Sergej Astašov, *Ischožděnie sv. Ducha i vselen-skoje pervosojasčestvo*“, *ČKD* 8 (1887), s. 507–511.
V. ŠIMANKO, „Mnoho-li nám Písmo sv. Starého zákona o Nejsvětější Trojici jistého a určitého podává?“ *ČKD* 9–10 (1888), s. 543–562; 590–599.
V. ŠIMANKO, „Zda církev katolická učení o Nejsvětější Trojici převzala z platonismu nebo od pohanů vůbec?“ *ČKD* 4–7 (1889); s. 200–208; 288–295; 338–352; 411–425.
V. ŠIMANKO, *O Bohu jednom v bytnosti a trojím v Osobách. Výklad Summy theologické sv. Tomáše Akvinského*, Nakl. V. Kotrba, Praha, 1891, 416 stran. V. Šimanko byl tedy autorem první české monografie věnované tajemství Trojice a také prvním specialistou v oblasti trinitologie. **O autorovi a analýza textů – II.7.**
- 8) EDVARD BRYNYCH, *Soustavná katechetická kázání*, I, Cyrillo-Methodějské knihkupectví G. Francl, Praha, 1888, 2. vyd., 309 stran; *Soustavná katechetická kázání*, II, Cyrillo-Methodějské knihkupectví G. Francl, Praha, 1889, 2. vyd., 344 stran. Na s. 52–61 se nachází katechetická promluva o tajemství Nejsvětější Trojice. **O autorovi a analýza textů – II.8.**
Dalším příkladem katechetických kázání z této doby je publikace: FRANTIŠEK VOHNOUT, *Katechetická kázání*, Cyrilo-Methodějská

¹⁹ Srov. J. POSPÍŠIL, *Stručná katolická dogmatika – recenze, ČKD* 1 (1878), s. 53–62. Dílo je hodnoceno pozitivně. Trinitární pasáží se vytýká neurčitá definice osoby a opomenutí řecké verze vycházení Ducha svatého a hlavního argumentu ve prospěch tvrzení, že Otec a Syn jsou jediným principem, z něhož Duch svatý vychází.

tiskárna, Praha, 1885, 282 stran; kázání o Trojici na s. 137–141 a o Duchu svatém na s. 132–161. Stručně o **autorovi a textech – II.8.1 – v pozn. pod čarou.**

- 9) ANTONÍN PODLAHA, „Comma Johanneum“, *ČKD* 8 (1897), s. 498–501; A. PODLAHA, *Výklad katechismu*, Arcibiskupská knihtiskárna, Praha, 1900, 641 stran. **O autorovi a analýza textů – II.9.**
A. PODLAHA, „Slova ‚Bůh‘, ‚boží‘, ‚božský‘, ‚božství‘ a nový pravopis“, *ČKD* 9 (1903), s. 580n.
- 10) Svazček: JAN TAGLIAFERRO²⁰, *Božská prozřetelnost podle ctihodného P. de Colombiére a Jana Künzle*, Benediktinská knihtiskárna, Brno, 1911, má převážně spirituální charakter. Jelikož trinitologie dnes usiluje o hlubší propojení se spiritualitou, zdá se být vhodné připomenout i takovéto spisy.
- 11) JAN FÄHNRIK²¹, *O božské Prozřetelnosti. Osm populárně apologetických rozprav*. Vlast. Nakl. Praha, 1911, 72 stran. Knížku z oblasti kazatelské tvorby uvádíme proto, že tematicky spadá do oblasti trinitologie (*De Deo uno*). **Přehled kazatelské literatury v bodu II.2.4 se týká tvorby z 19. století.**
- 12) Pozoruhodná je stať: JAN SEDLÁK, „Nauka o sv. Trojici za Husa“, in: J. SEDLÁK (ed.), *Studie a texty k náboženským dějinám českým*, III/1, Maticе Cyrilomethodějská, Olomouc, 1914, s. 1–11.²²
- 13) FRANTIŠEK ŽÁK, *Soustavná katolická věrouka pro lid*, I – 1. *O pravé víře*; 2. *O církvi*; 3. *O podání a Písmu*; 4. *O Bohu jediném v Trojici*, Nakl. V. Kotrba – Dědictví svatojanské, Praha, 1915, 566 stran, s. 402–566. F. ŽÁK, *O Bohu a jeho vlastnostech*, Nakl. V. Kotrba, Praha, 1908–1909, 828 stran, s. 204–261 – promluvy č. 22–27 jsou věnovány přímo tajemství Trojice. Od s. 316 až do s. 828 se probírají vlastnosti Boží a zde se v jistém ohledu rozvíjejí tematiky vycházející z traktátu *De Deo uno*. **O autorovi a analýza textů – II.11.**

Články od téhož autora v ČKD, které se týkají trinitologie a pneumatologie:

F. ŽÁK, „Recenze – *Ischoždění sv. Ducha. Vselenskoje pervosvjaščestvo*. Izdanie Sergeja Astaškova, Frýburk v Breisigavě 1886“, *ČKD* 7 (1894), 431–435. F. ŽÁK, „Rusové na koncilu florentském. Dle P. Pavla Frielinga T. J. podává F. Žák“, *ČKD* 1 (1903), s. 17–20; 2 (1903),

20 Navzdory italskému příjmení se jedná o českého vlasteneckého kněze, který se narodil v roce 1867 ve Frýdku a zemřel 27. 12. 1922.

21 Autor se narodil 22. 2. 1872 v Brandlíně a zemřel 25. 12. 1932, katolický kněz.

22 Podle J. NECHUTOVÁ, *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*, Vyšehrad, Praha, 2000, s. 343.

s. 85–88; 3 (1903), s. 172–179; 5 (1902), s. 325–333; 6–7 (1903), s. 407–418; 9 (1903), s. 563–572;

F. ŽÁK, „Ruské spisy polemické v době domogolské“, *ČKD* 7–8 (1909), s. 536–539 (spis se týká ekumenické problematiky *Filioque*).

O autorovi a analýza textů – II.11.

- 14) JOSEF KAŠPAR, *Učebnice katolického náboženství s částí čítankovou pro vyšší třídy škol středních a jim rovných ústavů: pro gymnasia a reálná gymnasia*, II, *Věrouka a dogmatika*, A. Wiesner, Praha, 1915, 296 stran, pojednání o jediném Bohu (s. 9–26) a o Trojici (s. 27–37). Kniha vyšla v přetisku v roce 2004.

J. KAŠPAR, *Žáklady katolické věrouky*, Michael, Frýdek-Místek, 2004, 296 stran. **O autorovi a analýza textů – II.12.**

Kázání od téhož autora na slavnosti Seslání Ducha svatého a Nejsvětější Trojice se nacházejí v: J. KAŠPAR, *Víra naše – Sbírká duchovních promluv na neděle a svátky pro dobu vánoční, postní a velikonoční*, I, nákladem vlastním, Praha, 1931, 286 stran; ... *pro dobu svatodušní*, II, nákladem vlastním, Praha, 1934, 338 stran.

- 15) FRANTIŠEK KORDAČ, „Bůh“, in: J. TUMPACH – A. PODLAHA (ed.), *Český slovník bohovědný*, II, Nakladatelství V. Kotrba, Praha, 1916, s. 550–583. F. KORDAČ, „Ad extra – ad intra“, in: TUMPACH – PODLAHA (ed.), *Český slovník bohovědný*, I, Cyrillo-Methodějská knihtiskárna V. Kotrba, Praha, 1912, s. 80n.

V dané souvislosti je třeba upozornit také na publikaci, obsahující výběr hesel z uvedeného slovníku: F. KORDAČ, *Bohosloví a Bůh*, vlastním nákladem, Praha, 1915. **O autorovi a analýza textů – II.13.**

- 16) JOSEF POSPÍŠIL, „O spásné vůli božské“, *ČKD* 1 (1879), s. 1–20; 2 (1879), s. 114–120; 3 (1879), s. 181–195; 4 (1879), s. 249–259; 5 (1879), s. 333–350.

J. POSPÍŠIL, *Katolická věrouka*, II, *O Bohu jediném podle přirozenosti*, Cyrillo-Methodějský tiskový spolek na Velehradě, Velehrad, 1923, 530 stran; *Katolická věrouka*, II, *O Bohu trojjediném podle osobnosti*, Cyrillo-Methodějský tiskový spolek na Velehradě, Velehrad, 1924, 282 stran.

O autorovi a analýza textů – II.15.

- 17) RICHARD ŠPAČEK, „Rozum a učení o nejsvětější Trojici“, *ČKD* 1 (1905), s. 58–62; 3 (1905), s. 223–228; 6 (1905), s. 526–532; 7–8 (1905), s. 638–646. R. ŠPAČEK, *Katolická věrouka*, I, *O Bohu jediném, O Bohu v Trojici*, Nakl. V. Kotrba, Praha, 1926, 212 stran.

R. ŠPAČEK, „Duch svatý“, in: A. PODLAHA (ed.), *Český slovník bohovědný*, III, Nakl. V. Kotrba, Praha, 1926, s. 624b–629b. **O autorovi a analýza textů – II.16.**

- 18) Ačkoliv nemíníme věnovat specifickou pozornost oblasti religionistiky²³ a filosofie,²⁴ zdá se být přece jen vhodné upozornit na spisek věnovaný trinitární tematice: VINCENC MUTL, *Křesťanská Trojice ve srovnávací vědě náboženské*, Praha, 1932, 25 stran,²⁵ nakladatelství neuvedeno.
- 19) Pro mnohé zřejmě bude překvapením skutečnost, že celou řadu příspěvků zabývajících se tajemstvím a působením Ducha svatého publikoval věhlasný literát Jaroslav Durych. Určitě je vhodné připomenout dílo: JAROSLAV DURYCH, *Utěšitel nejlepší*, Matice Cyriometodějská, Olomouc, 2002, 52 s. První vydání: Edice Krystal, Olomouc, 1932, 63 s. Jedná se o soubor článků vydaných v revue *NH* 6 (1931). Grafickou stránku publikace obstaral BŘETISLAV ŠTORM. Právě zmíněná knižní publikace ale rozhodně neobsahuje všechno, co se v Durychově tvorbě týká pneumatologie.²⁶

- 23 Z religionistické literatury připomínáme, nyní bez rozlišování původních českých a překladových publikačních počinů, alespoň následující tituly, které by mohly být pro teologa zajímavé: J. MATOUŠEK, *Gnose čili Tajné učení náboženské posledních století pohanických a prvních křesťanských*, Sfinx, Praha, 1925 (reedice: 1994, 1995, 2008); P. POKORNÝ, *Počátky gnose*, Academia, Praha, 1969; R. GRAVES, *Řecké mýty*, I–II, Odeon, Praha, 1983; P. POKORNÝ, *Píseň o perle. Tajné knihy starověkých gnostiků*, Vyšehrad, Praha, 1988; J. HELLER – M. MRÁZEK, *Nástin religionistiky*, ÚČN, Praha, 1988 – Kalich, Praha, 2004; V. ZAMAROVSKÝ, *Bohové a hrdinové antických bájí*, 2. upr. a rozš. vyd., Brána, Praha, 2000; J. WAARDENBURG, *Bohové zblízka. Systematický úvod do religionistiky*, Ústav religionistiky filosofické fakulty Masarykovy univerzity – Nakl. Georgetown, Brno, 1997; L. VIDMAN, *Od Olympu k Panteonu*, Vyšehrad, Praha, 1997; R. DOSTÁLOVÁ – R. HOŠEK, *Antická mystéria*, Vyšehrad, Praha, 1997; R. OTTO, *Posvátno – iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě*, Vyšehrad, Praha, 1998; F. CULDAUTOVÁ, *Nástin gnostické teologie*, Oikúmené, Praha, 1999; V. PODBOŘSKÝ, *Náboženství pravěkých Evropanů*, Masarykova univerzita, Brno, 2006; K. RUDOLPH, *Gnóze*, Vyšehrad, Praha, 2010. Uvedený přehled titulů pochopitelně nemůže být vyčerpávající a jeho význam tkví spíše v poukazu na danou oblast odborné literatury.
- 24 Teologa by měly zajímat také následující publikace z oblasti filosofie: V. GARDAVSKÝ, *Bůh není zcela mrtev – úvaha o křesťanském teismu a marxistickém ateismu*, Československý spisovatel, Praha, 1967; 2. vyd. 1970; M. HRBEK, „Smrt Boha“ v *Nietzschově filosofii*, Academia, Praha, 1997. Velmi zajímavá je rovněž publikace: Z. R. NEŠPOR, *Ne/náboženské naděje intelektuálů. Vývoj české sociologie náboženství*, Scriptorium, Praha, 2008.
- 25 Na tomto místě si dovoluji upozornit na jeden sborník z oblasti religionistiky, který lze jen obtížně zařadit do některé ze skupin této bibliografie: R. CHLUP (ed.), *Bůh a bohové. Pojetí božství v náboženských tradicích lidstva*, Dharma Gaia, Praha, 2004; D. ANTALÍK, *Pojetí božství v předhelénské Mezopotámii*, s. 9–30; R. CHLUP, *Pojetí božství v Řecku*, s. 31–58; L. KARFÍKOVÁ, *Křesťanské pojetí božství*, s. 59–82; L. KROPÁČEK, *Pojetí Boha v islámu*, s. 83–98; M. LYČKA, *Pojetí božství v judaismu*, s. 99–130; L. ONDRAČKA, *Pojetí božství v Indii*, s. 131–160; J. STARÝ, *Pojetí boha u starých Germánů*, s. 161–188.
- 26 Srov. J. DURYCH, *Duch sv. v zapomenutí*, *NH* 2 (1927) 6, s. 316–323; J. DURYCH, *Poetika*, in: J. DURYCH, *Eseje o umění*, Host, Brno, 2001, s. 70–86, původně zveřejněno: J. DURYCH, *Ke Zním Páně*, *A* 6 (1927), s. 1–24, jedná se o esej o umění jako rajske řeči, která je darem Ducha svatého. J. DURYCH, *Počátek a konec*, in: J. DURYCH, *Eseje o umění*, Host, Brno, 2001, s. 112–118, původně zveřejněno in *NH* 6 (1931) 7, s. 361–366, jedná se o esej zabývající se poměrem mezi tajemstvím Nejsvětější Trojice a uměním.

- 20) REGINALD M. DACÍK, „Milost posvěcující“, *ČKD* 5 (1934), s. 272–279; 6 (1934), s. 342–352; 8 (1934), s. 458–463; 1 (1935), s. 29–37; 5 (1935), s. 456–467.
 R. M. DACÍK, *Bůh a jeho život. Věrouka pro laiky*, I, Krystal, Olomouc, 1937, 136 stran.
 R. M. DACÍK, *Katolická věrouka*, III, *O trojjediném Bohu*, Velehrad, 1970, cyklostyl – samizdat, 60 stran.²⁷
 R. M. DACÍK, *Bůh v duši: Tajemný život milosti. Katolická věrouka pro laiky*, IV, 1937, 108 stran – na stranách 73–102 nacházíme nástin pneumatologických základů inhabitace. **O autorovi a analýza textů – II.17.**
 R. M. DACÍK, *Sestra Alžběta od Nejsvětější Trojice*, Krystal, Olomouc, 1934, 45 stran. Posledně zmíněný životopis známé mystičky se týká předmětu našeho zájmu, protože inspirace pocházející o sestry Alžběty od Nejsvětější Trojice se dnes nezřídka promítají do odborných pojednání z oblasti trinitologie.
- 21) Mezi díla, která bychom měli vzít v potaz, když se chceme zabývat dějinami české pneumatologie, patří také kniha: PROKOP ŠVACH, O. P., *Dary Ducha svatého*, Krystal, Olomouc, 1937, 152 stran. Autor se danou tematikou zabývá nejprve z biblického hlediska, posléze v následné tradici, zejména patristické, konečně prezentuje nauku svatého Tomáše Akvinského. Zaměření díla je především spirituální, a tak ve středu zájmu P. Švacha leží přednostně dary Ducha svatého.
- 22) K významným osobnostem dějin české teologie nesporně patří také Jan Ev. Urban, O. F. M.²⁸ Sluší se proto připomenout alespoň jedno jeho dílo popularizační povahy: JAN EV. URBAN, *Učení víry pro vstup dospělých do církve Kristovy*, Nakl. Bohuslav Rupp, Praha, 1946, 305 stran. Na stranách 21–27 se hovoří o přirozeném poznání Boha. Na stranách 47–49 se setkáme se stručným nastíněním trojičního tajemství především na základě Augustinovy psychologické teorie.
- 23) SILVESTR M. BRAITO, *Podstata křesťanství. Živé synovství Boží*, Bohuslav Rupp, Praha, 1947, 112 stran, strany 27–38. **O autorovi a analýza textu – II.18.**
- 24) Převážně spirituální ráz má publikace: A. STRÍŽ, *Věvec Ducha svatého*, Kincíř, Praha, 1931, 71 stran; 2. vydání – G. FRANCL, Praha, 1948, 102 stran, ve které je obsažen překlad encykliky Lva XIII., *Divinum illud munus*, z roku 1897.

27 Svazek je uložen v knihovně dominikánského kláštera v Olomouci.

28 SVOV. V. VENTURA, *Jan Evangelista Urban – život a dílo: sonda do dějin české teologie a spirituality*, CDK, Brno, 2001.

25) Kvůli značnému rozsahu spisů a velkému časovému období, v němž katolický duchovní Antonín Salajka publikoval, není snadné určit přesné chronologické zařazení jeho položky v rámci této skupiny. Rozhodující jsou pro nás v tomto ohledu publikace z roku 1948 a později. ANTONÍN SALAJKA, *Místa Písma sv. o vycházení Ducha svatého se zvláštním zřetelem k výkladu východních odloučených theologů*, definitivní verze, Praha, 1934, 106 stran strojopisu, Fond KTF UK v Praze – disertační práce č. 133. Existuje také první verze z roku 1933, 83 stran, fond KTF UK v Praze – disertační práce č. 130.

A. SALAJKA, *Názory ruského theologa S. N. Bulgakova o Sofii, vtělení a vykoupení Kristově*, Československá akciová tiskárna, Praha, 1937, 18 stran.

A. SALAJKA, *Katolická věrouka. Učebnice katolického náboženství pro vyšší třídy středních škol*, Státní nakladatelství, Praha, 1948, 180 stran, s. 43–68.²⁹ Cizojazyčné publikace téhož autora viz položku I.1.2.7.

O autorovi a analýza textu – II.19.

Převážně informativní povahu mají příspěvky v ČKD: A. SALAJKA, „Svatý Augustin v ruské theologické literatuře“, *ČKD* 5 (1931), s. 584n.; „Anotace – G. HOFFMANN S. J., *Photius et ecclesia Romana*, Romae 1932“, *ČKD* 2 (1933), s. 178; „Recenze – P. GAULTIER S. J., *De S. S. Trinitate in se et in nobis*, Parisiis MCMXXXII“, *ČKD* 7 (1934), s. 438n.; A. SALAJKA, „Názory ruského theologa S. N. Bulgakova o Sofii, vtělení a vykoupení Kristově“, *ČKD* 3 (1937), s. 240–258; „Recenze – P. SERGIJ BULGAKOV, *Utěšitel. O Bogočelověčestvě II*, Imca Press, Paris 1936“, *ČKD* 3 (1938), s. 278n.; „Recenze – ARCHIEPISKOP SERAFIM SOBOLEV, *Novoe učenie o Sofii, Premudrosti Božiej*, Sofia 1935“, *ČKD* 3 (1938), s. 283nn.

Studie v periodiku *Duchovní pastýř*: A. SALAJKA, „Správný pojem o Bohu“, *DP* 8 (1958), s. 7n.; „Obraz Boží v člověku“, *DP* 8 (1958), s. 183–186; „Duch svatý jest duší církve“, *DP* 10 (1960) 6, s. 108nn.; „Metafyzická bytnost Boží“, *DP* 12 (1962), s. 184nn.

29 Katechetickou literaturu ve 20. století sice důsledně nesledujeme, přece jenom si ale v dané souvislosti dovolíme na tomto místě upozornit na některé publikace tohoto charakteru, v nichž se nacházejí zmínky o Trojici, Bohu a Duchu svatém: A. PODLAHA, *Veliký katechismus katolického náboženství*, Státní nakladatelství v Praze, Praha, 1933 (tuto publikaci nesmíme zaměňovat s edicí *Výkladu katechismu* z roku 1900). *Katechismus katolického náboženství*, Olomouc, 1948, páté upravené vydání (1. vydání 1929); J. HRONEK, *Přijď, Duše svatý*, Francl, Praha, 1947 – příprava na biřmování; J. HRONEK, *Katechismus malíčkých*, 7. vyd., Praha, 1948; J. MIKLÍK, *Jak chce Bůh, tak buď*, Atlas, Praha, 1947 – spiritualita plnění Boží vůle a následování Krista. F. TOMÁŠEK, *Katechismus katolického náboženství*, Česká katolická charita, Praha, 1958 (reedice v druhé polovině šedesátých let).

- A. Salajka je také autorem řady kratičkových hesel, která se týkají trinitologie a pneumatologie, v publikaci: JAN MERELL (ed.), *Malý bohovědný slovník*, Česká katolická charita, Praha, 1963, 597 stran. A. SALAJKA, „Adopcianismus“, s. 14; „Apropriace“, s. 40; „Aseitas“, s. 44; „Atheismus“, s. 47; „Athanasíánské vyznání víry“, s. 47; „Bohočlověk“, s. 70n.; „Bůh“, s. 79n.; „Circumincessio“, s. 90; „Concursus divinus“, s. 99; „Dary Ducha Svatého“, s. 108; „Duch Svatý“, s. 127; „Filioque“, s. 160; „Macedonius“, s. 299; „Paraklet“, s. 383; „Pneuma“, s. 396; „Poznání Boha“, s. 411n.; „Prozřetelnost Boží“, s. 428; „Předurčení“, s. 429; „Přímluva u Boha“, s. 433; „Theofanie“, s. 532; „Tritheismus“, s. 545; „Trojice Nejsvětější“, s. 546.
- 26) DOMINIK PECKA, *Světlo a život*, Trinitas, Svitavy, 1998, 412 stran, II, s. 15–64. Dílo vzniklo zřejmě v 2. polovině šedesátých let, snad kolem roku 1968. Další příspěvky týkající se našeho tématu: D. PECKA, „Theocentrism“, *NH* 5 (1930) 3, s. 124–130; D. PECKA, „Trinitární základ křesťanských mystérií“, *NH* 17 (1942), 10, S. 598–602. **O autorovi a analýze textu – II.21.**
- 27) Pravděpodobně z konce šedesátých nebo počátku sedmdesátých let 20. století pochází krátký studijní materiál JOSEF POLÁŠEK, *O Nejsvětější Trojici*, 5 stran. Spisek je uložen v knihovně CMTF UP v Olomouci pod signaturou: Sk 146/3. Bohužel nejsou k dispozici bližší údaje o datu sepsání. Podle značky „Kat I“ lze usuzovat, že se jedná o studijní materiál, který byl určen pro frekventanty katechetického kurzu, konaného v Olomouci snad v roce 1968 a během následujících let.
- 28) V roce 1968, jak je všeobecně známo, nastalo krátké uvolnění politické situace, a proto následujícího léta mohla vyjít kniha autora, který nedávno předtím opustil komunistické lágry, kde strávil více než sedmáct let: JAN B. BARTA,³⁰ *Syntéza učení víry*, I, II, III, Sekretariát řeholních společností v ČSSR, Praha, 1969, 317 stran; reedice v jediném svazku: Řád, Praha, 1991, 301 stran. Na stranách 46–61 je čtenář seznámen s přirozeným poznáním Boha. Na stranách 97n. se pak tvrdí, že nadpřirozené zjevení v zásadě jen potvrzuje to, co člověk o Bohu může poznat svým rozumem. O Trojici se v díle kupodivu vůbec nepojednává. I to svědčí o stavu teologie v oněch letech, konkrétně o zapomenuté Trojici, kteréžto téma jako navýsost teoretické nemělo mít podle tehdejších autorů větší význam pro praxi.

30 Autor žil v letech 1921–1982. Srov. K. DACHOVSKÝ, *Cesta františkánského kněze Jana Barty, Řád*, Praha, 1991.

- 29) Patrně z let 1968–1971 pochází studijní text: J. BATUŠEK, *Dogmatická bohověda speciální: o Bohu Trojjediném*, [s.l.] [s.n.] [s.d.], 39 s. (dle katalogu Knihovny Centra Aletti). Spis vykazuje znaky manuálu a navíc má výrazně kompilační charakter. Křestní jméno nedohledáno.
- 30) Z let 1973–1975 pochází pět strojopisných svazků, které jsou jako knihy uloženy v Knihovně KTF UK v Praze (signatura 482/1–6): VÁCLAV BENDA, *Teologická systematika*, II, CMBF, Litoměřice, 1973, 189 stran, s. 3–35 – O jediném Bohu; *Teologická systematika*, III, CMBF, Litoměřice, 1974, 148 stran, s. 125–130 – Pneumatologie; *Teologická systematika*, III, CMBF, Litoměřice, 1974, 148 stran, s. 131–139 – O Trojici. **O autorovi a analýza textů – II.23.**
- 31) JOSEF ZVĚŘINA, *Teologie Agapé*, I, Scriptum, Praha, 1992, 408 stran: „Princip, východiska, jevy lásky“, s. 9–44 (úzce souvisí s pneumatologií); „Duch svatý, dar a dárce, duch lásky a pravdy“, s. 97–212 (pneumatologie).
 J. ZVĚŘINA, *Teologie Agapé*, II, Scriptum, Praha, 1994, 465 stran: „Bůh v Trojici jediný“, s. 293–437.
Teologie Agapé vznikala postupně od roku 1974 a definitivní tvar dostala vlastně až na počátku devadesátých let.
 J. ZVĚŘINA, „Pojetí Boha, pojem osoby a proměnnost Boha v nejnovější teologii“, *Teologický sborník* 1 (1978), s. 1–8. **O autorovi a analýza textů – II.28.**
 Texty, které jsme ponechali stranou: J. ZVĚŘINA, *Duch sv., Pán a dárce života – Pomocné učební texty pro přednášky z věrouky na Studium catecheticum*, IV, ÚCN, Praha, 1969–1970, 6 stran.
 M. [ve skutečnosti HERMANN] LAIS, *Dogmatik: De Deo uno; De Deo trino*, Katechetické studium při CMBF, Litoměřice, 1969, 34 stran. Jedná se o 1. díl Zvěřinovy věrouky pro Studium catecheticum, jež český autor sám nevypracoval, studentům poskytl svůj český výtah z díla H. Laise, které vyšlo v roce 1969.
 Totéž platí o publikaci: H. LAIS, *O Bohu Stvořiteli*, II, Katechetické studium při CMBF, Litoměřice, 1969, 41 stran.
 J. ZVĚŘINA, „Trpící Bůh?“ *TT* 1986, samizdat 13, s. 25n.
- 32) Určitou svědeckou vypovídací hodnotu o hledání a nalézání Boha v životě známého českého astronoma v době totality má kniha: JIŘÍ MRÁZEK, *Čtyři cesty k Bohu*, Křesťanská akademie, Roma, 1985, 77 stran. Na této publikaci se výrazně podílel františkán BENEDIKT HOLOTA.
- 33) Jestliže do pojednání o trojjediném Bohu patří také dějiny příslušného dogmatu, neměli bychom opomenout příspěvek českého

církevního historika: JAROSLAV KADLEC, *Církevní dějiny*, I, *církevní starověk*, ČKCH v Ústředním církevním nakladatelství, Praha, 1983, 3. vyd., s. 106–113.³¹

- 34) Po roce 1989 došlo k obnovení činnosti CMTF UP v Olomouci. Dogmatickou teologii v té době na této fakultě přednášel doktor Antonín Němeček, který česky sepsal krátký studijní materiál: A. NĚMEČEK, *De Deo Trino*, 28 stran. Jedná se o tisk Matice Cyrilometodějské z počátku devadesátých let, bližší údaje o roku vydání bychom zde však hledali jen marně. Pravděpodobným rokem vydání, podle současných informací podaných nakladatelstvími, by měl být rok 1991.
- 35) Do našeho přehledu patří bezesporu také díla významné české filosofky, která je představitelkou dialogického personalismu: JOLANA POLÁKOVÁ, *Filosofie dialogu*, Filosofický Ústav AV ČR, Praha, 1993, 89 stran; *Perspektiva naděje: hledání transcendence v postmoderní době*, Vyšehrad, Praha, 1995; *Možnosti transcendence*, Zvon, Praha, 1996, 109 stran; *Dialog s Bohem: prolegomena k dialogické filosofické teologii*, Ježek, Rychnov nad Kněžnou, 1999, 133 stran; *Bůh v dialogu*, Vyšehrad, Praha, 2001, 77 stran; *Smysl dialogu. O směřování k plnosti lidské komunikace*, Vyšehrad, Praha, 2008.
- 36) Pro každého, kdo se chce zabývat problematikou trojjediného Boha, je velmi podnětná kniha: KAREL SKALICKÝ, *Po stopách neznámého Boha. Náboženství a Bůh v novodobém religionistickém bádání*, Křesťanská akademie, Roma, 1994, 207 stran. Dílo mělo několik dalších vydání.
- 37) FRANTIŠEK OPLETAL, *Věřím v Boha*, MCM, Olomouc, 1994, 255 stran.
- 38) Pro každého, kdo se chce zabývat trinitární teologií, může být velmi užitečná studie: MIROSLAV ŠEDINA, „Logos a Pneuma“, in: FILÓN ALEXANDRIJSKÝ, *O stvoření světa, O gigantech, O neměnnosti Boží*, Oikúmené, Praha, 1994, s. 7–202.
- 39) Samostatnou kapitolu představují práce analytického typu: LENKA KARFÍKOVÁ, „Úcta k obrazu přechází na jeho vzor. Trojiční nauka Basila Velikého a úcta k posvátným obrazům“, in: *Posvátný obraz a zobrazení posvátného*, Česká křesťanská akademie, Praha, 1995, s. 61–73; L. KARFÍKOVÁ, „Duch svatý Bůh aneb dějinná ekonomie poznání: pátá teologická řeč Rehoře z Naziánu“, in: L. KARFÍKOVÁ, *Studie z patristiky a scholastiky*, Oikúmené, Praha, 1997, s. 38–61; L. KARFÍKOVÁ, „Lidská mysl jako model Trojice podle Augustinova spisu *De Trinitate*“,

31 Konfesně se dá jen velmi obtížně zařadit dílo: J. ČEŠKA, *Římský stát a Katolická církev ve IV. století*, Univerzita J. E. Purkyně, Brno, 1983. Zároveň ale tato studie do našeho přehledu patří, protože zde zájemce o dějinné souvislosti formulace trojičního dogmatu nalezne řadu cenných a historicky solidních informací.

in: L. KARFÍKOVÁ, *Studie z patristiky a scholastiky*, Oikúmené, Praha, 1997, s. 62–107; L. KARFÍKOVÁ, *Řehoř z Nyssy: Boží a lidská nekonečnost*, Oikúmené, Praha, 1999, 315 stran; L. KARFÍKOVÁ, „Jméno toho, co nemá jméno: pojmenování Boha podle Řehoře z Nyssy“, *Gt*, 2000, s. 58–68; L. KARFÍKOVÁ, „Nepřijal člověka, ale stal se jím: Vtělení božského Logu podle Maria Victorina“, in: L. KARFÍKOVÁ, *Studie z patristiky a scholastiky*, II, Oikúmené, Praha, 2003, s. 13–58; L. KARFÍKOVÁ, „Otec není starší než Syn, představa o vzniku času podle Řehoře z Nyssy“, in: L. KARFÍKOVÁ, *Studie z patristiky a scholastiky*, II, Oikúmené, Praha, 2003, s. 68–91; L. KARFÍKOVÁ, „Duch tvůrce a posvětitel. Řehoř z Nyssy, o Duchu svatém proti makedoniánům – pneumatomachům“, in: L. KARFÍKOVÁ, *Studie z patristiky a scholastiky*, II, Oikúmené, Praha, 2003, s. 124–146; L. KARFÍKOVÁ, „Universum svobody a Bůh jako přírodní zákon – Jan Eriugena, *De praedestinatione*“, in: L. KARFÍKOVÁ, *Studie z patristiky a scholastiky*, II, Oikúmené, Praha, 2003, s. 147–174; L. KARFÍKOVÁ, „Křesťanské pojetí božství“, in: R. CHLUP (ed.), *Bůh a bohové. Pojetí božství v náboženských tradicích lidstva*, DharmaGaia, Praha, 2004, s. 59–82.

- 40) Do oblasti pneumatologie patří studie: ALEŠ OPATRŇY, *Duch Svatý v dokumentech 2. vatikánského koncilu*, Pastorační středisko, Praha, 1998, 14 stran.
- 41) V ekumenicky pojatém sborníku: LENKA KARFÍKOVÁ – ŠTĚPÁN ŠPINKA, *Pán a Dárce života. Setkání s Duchem svatým v Novém zákoně a křesťanské tradici*, CDK, Brno, 1999, se nacházejí příspěvky týkající se pneumatologie a trinitární teologie ze strany katolických, pravoslavných i evangelických teologů. Připomínáme zejména: VÁCLAV NĚMEC, „Duch svatý v trojičním konceptu Maria Victorina“, s. 26–55;³² PAVEL MILKO, „Vycházení Ducha svatého v pravoslavné pneumatologii a kapitoly sv. Marka Efezského proti Filioque“, s. 56–74 (pravoslavný autor); CTIRAD V. POSPÍŠIL, „Trinitární paradigma implicitně přítomné v díle sv. Bonaventury a jeho využití“, s. 75–109; ŠTĚPÁN ŠPINKA, „Jeden a týž Duch“, s. 110–121.
- 42) Hovoříme-li o monografiích věnovaných předmětu našeho zájmu, je povinností zmínit díla: TOMÁŠ ŠPIDLÍK, *My v Trojici*, Refugium, Olomouc, 2000, 142 stran. Uvedený spis je velmi cenný především pro svou srozumitelnost. Další svazky od téhož autora: T. ŠPIDLÍK, *Znáš Ducha svatého?* Refugium, Olomouc, 1998; T. ŠPIDLÍK, *Znáš Boha*

32 Týž autor publikoval příspěvek: V. NĚMEC, Marius Victorinus a dogmatické spory jeho doby, *Orthodox revue* 1 (1997), s. 57–73.

Otce? Refugium, Olomouc, 1998; T. ŠPIDLÍK, *Znáš Ježíše Krista?* Refugium, Olomouc, 1999. Všechny tři zmíněné texty pak vyšly v jednom svazku: T. ŠPIDLÍK, *Znáš Boha Otce, Syna i Duchu svatého?* Refugium, Velehrad-Roma, Olomouc, 2005, 176 stran. Věhlasný pisatel velmi úspěšně propojuje teologii a spiritualitu. Z dalších studií T. Špidlíka publikovaných časopisecky připomínáme: T. ŠPIDLÍK, „Trinitární struktura křesťanství v tradici Východu“, *Studie* 17 (1969), s. 254–265; T. ŠPIDLÍK, „Osoba jako účast na trinitární lásce“, *Bulletin Aletti* 1 (1998), s. 1n.; 2 (1999), s. 1–4; 3, s. 1nn.; T. ŠPIDLÍK, „Člověk před tajemstvím“, *TT* 11 (2000) 4, s. 154nn.; T. ŠPIDLÍK, „Sofologie svatého Basila“, in: *Od Sofie k New Age*, Refugium, Olomouc, 2001, s. 10–18.

Cizojazyčné publikace téhož autora viz položka I.1.2.6.

- 43) Do dějin české pneumatologie bezesporu patří sborník: PAVEL AMBROS (ed.), *Duch svatý*, Refugium, Olomouc, 2000, 73 stran – LADISLAV TICHÝ, „Duch Ježíšův“, s. 7–16 (jedná se o novozákonní pneumatologii); RUDOLF SMAHEL, „Nové prvky v přípravě na svátost biřmování“, s. 17–23; DOMINIK DUKA, „Ruah Jahve“, s. 24–29; CTIRAD V. POSPÍŠIL, „Základní východiska křesťanské pneumatologie“, s. 30–48; PAVEL AMBROS, „Pastorační činnost a zbožštění“, s. 49–73.
- 44) Na pomezí filosofie a teologie se naházejí práce: ROMAN CARDAL, *Bůh ve světle filosofie*, Krystal OP, Praha, 2001, 238 stran; *Teodicejní aggiornamento – moderní reinterpretace tomistického pojetí Boha*, MCM, Olomouc, 2005, 238 stran.
- 45) JOSEF DOLISTA, *Věřím v Duchu svatého*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 2002.³³
- 46) VÁCLAV WOLF, *Syntéza víry*, MCM, Olomouc, 2003, 194 stran, s. 20–58.³⁴
- 47) Ve sborníku věnovaném prof. Kučerovi k jeho pětasedmdesátinám najdeme následující příspěvky z pera katolických autorů: C. V. POSPÍŠIL, „Problematika našeho mluvení o Bohu“, in: DANIEL TOTH – JAN B. LÁŠEK (ed.), *Ždeněk Kučera – teologie v dialogu. Sborník k pětasedmdesátinám profesora Ždenka Kučery*, Univerzita Hradec Králové, Hradec Králové, 2005, s. 13–22; JAN HOJDA, „Trinitární perspektivy teologické antropologie“, s. 161–180.
- 48) Jestliže má mít čtenář k dispozici co nejkompletnější přehled toho, co v dané oblasti nabízí česká teologie, nezbývá mi nic jiného než

³³ Srov. recenze: *TT* 13 (2002), s. 174n.

³⁴ Srov. recenze: *TT* 14 (2003), s. 126–129.

připomenout také vlastní studie, které byly uveřejněny jako kapitoly v knize,³⁵ ve sbornících³⁶ a v odborných periodikách.³⁷

- 35 C. V. POSPÍŠIL, Dialog s trinitologií profesora Zdeňka Kučery, in: Z. KUČERA, *Trojčinná teologie*, L. Marek, Brno, 2002, s. 269–292; C. V. POSPÍŠIL, Nejsvětější Trojice jako „sloup a opora“ naší důstojnosti a svobody, in: S. JEMELKOVÁ – H. ZÁPALKOVÁ – M. ONDRUŠKOVÁ, *Sloup Nejsvětější Trojice Olomouc*, Statutární město Olomouc, Muzeum umění Olomouc, Olomouc, 2008, Příloha; C. V. POSPÍŠIL, K českému vydání dokumentu MTK: *Teologie – Christologie – Antropologie*, in: MTK, *Dokumenty Mezinárodní teologické komise věnované christologii a soteriologii do roku 1995*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 2010, s. 73–78; C. V. POSPÍŠIL, Česká trinitární teologie, in: E. G. FARRUGIA – P. AMBROS (ed.), *Encyklopedický slovník křesťanského Východu*, Refugium, Olomouc, 2008, s. 242–245 (ve skutečnosti vyšlo na konci roku 2010); C. V. POSPÍŠIL, Perichoreze, in: *ibid.*, s. 688n.; C. V. POSPÍŠIL, Přivlastňování, in: *ibid.*, s. 744nn.
- 36 C. V. POSPÍŠIL, Trinitární paradigma implicitně přítomné v díle sv. Bonaventury a jeho využití, in: L. KARFÍKOVÁ – Š. ŠPINKA, (ed.) *Pán a Dárce života. Setkání s Duchem svatým v Novém zákoně a křesťanské tradici*, CDK, Brno, 1999, s. 75–109; C. V. POSPÍŠIL, Trojice a Eucharistie, in: J. HOJDA (ed.), *Eucharistie – mysterium fidei*, Trinitas, Svitavy, 2002, s. 41–63; C. V. POSPÍŠIL, Trojice a Maria z Nazareta, in: J. HOJDA (ed.), *Maria z Nazareta – plnost člověka a jádro církve*, Trinitas, Svitavy, 2003, s. 91–123; C. V. POSPÍŠIL, Problematika našeho mluvení o Bohu, in: D. TOTH – J. B. LÁŠEK (ed.), *Ždeněk Kučera – teologie v dialogu. Sborník k pětasedmdesátinám profesora Zdeňka Kučery*, Univerzita Hradec Králové, Hradec Králové, 2005, s. 13–22; C. V. POSPÍŠIL, Trojice – partikulární církev – inkulturace, in: KOLEKTIV AUTORŮ, *O služebném kněžství*, II, *Diecéze, partikulární církve*, Trinitas, Svitavy, 2006, s. 65–83; C. V. POSPÍŠIL, Trinitární obraz Boha a uspořádání lidské společnosti, in: P. MAREK – J. HANUŠ (ed.), *Osobnosti v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*, Brno, CDK, 2006, s. 16–27; C. V. POSPÍŠIL, Nejsvětější Trojice jako věčný předpoklad i forma Božího slova k člověku, in: J. HOJDA (ed.), *O Božím slově*, Trinitas, Svitavy, 2007, s. 51–67; C. V. POSPÍŠIL, Problematika vztahu mezi biblickými vědami a dogmatickou teologií, in: J. BROŽ – M. MIKULICOVÁ (ed.), *Sborník Katolické teologické fakulty*, IX, *Ž konference k 40. výročí Dei verbum konané 15. 11. 2005 na KTF UK v Praze*, Praha, 2007, s. 103–115; C. V. POSPÍŠIL, Christologické a trinitární aspekty vztahu lidské osoby, in: K. ŠÍPR (ed.), *Život je dar – sborník přednášek*, Brno, 2007, s. 26n.; C. V. POSPÍŠIL, Ekleziologie v trinitologii, in: P. AMBROS (ed.), *Fórum Velehrad*, I, *Communio ecclesiarum – očistění paměti*, Refugium, Olomouc, 2007, s. 237–252; C. V. POSPÍŠIL, Trinitární, christologické a pneumatologické základy tajemství smíření – dogmatické hledisko, in: Česká biskupská konference – katechetická sekce (ed.), *Věřím ve vzkříšení těla a život věčný*, Praha, 2007, s. 159–170; C. V. POSPÍŠIL, Nikdy nekončící zápas o člověka. Lidská osoba ve světle christologie a trinitologie, in: M. BEDŘICH – B. MOHELNÍK – T. PETRÁČEK – N. SCHMIDT (ed.), *In Spiritu veritatis – Almanach k 65. narozeninám Dominika Duky OP*, Krystal, Praha, 2008, s. 297–310; C. V. POSPÍŠIL, Klíčové problémy systematické trinitologie, in: V. NOVOTNÝ (ed.), *Všechno je milost. Sborník k počti 80. narozenin Ludvíka Armbrustera (Theologica et Philosophica 11)*, UK Praha, Karolinum, Praha, 2008, s. 202–217; C. V. POSPÍŠIL, Trinitární východiska tajemství smíření, in: G. T. BŘÍNEC (ed.), *Mozaika 2006 – Sborník pro premonstrátský život. Pokání*, Královská kanonie premonstrátů na Strahově, Praha, 2007, s. 47–58; C. V. POSPÍŠIL, Problematika výrazu „praexistentia Verbi“ a myšlenkový odraz největších představitelů františkánské školy, I. Kišš (ed.), *Logos – Kristus a jeho význam pro teologii a sociální etiku. Zborník z ekumenického sympózia*, Univerzita Komenského Bratislava, Bratislava, 2008, s. 100–109; C. V. POSPÍŠIL, Trojediné proč, in: P. ČERNUŠKA – C. V. POSPÍŠIL (ed.), *Vydávát počít ze své naděje. Sborník k 60. narozeninám Mons. Jana Graubnera*, Velkého kancléře CMTF UP v Olomouci, UP v Olomouci, Olomouc, 2008, s. 52–73; C. V. POSPÍŠIL, Compendium sociální nauky církve, trinitární teologie a soteriologie, in: P. ČERNUŠKA – C. V. POSPÍŠIL – F. STANĚK (ed.), *Interdisciplinární úvod do čtyř Kompendia sociální nauky církve*, L. Marek, Brno, 2009, s. 75–100; C. V. POSPÍŠIL, Hledání základních christologických a trinitárních inspirací v listech sv. Pavla, in: J. HOJDA – D. BOUMA – P. POLEHLA (ed.), *Pavel z Tarsu, Apoštol národů*, Ofis, Ústí nad Orlicí, 2010, s. 22–36.
- 37 C. V. POSPÍŠIL, Duch svatý a kříž Ježíše z Nazareta, *CMKR 2* (1998) 3. s. 224–245; C. V. POSPÍŠIL, Dialog s trinitologií profesora Zdeňka Kučery, *StTh 3* (2001), s. 1–18; C. V. POSPÍŠIL, Trojice

Vážení čtenáři, právě jste dočetli ukázkou z knihy *Různé podoby české trinitární teologie a pneumatologie 1800–2010*.

Pokud se Vám ukáзка líbila, na našem webu si můžete zakoupit celou knihu.